

ԿԱՆԱԶԵՂԵՆ Ուղեցույց

Ծրագրի ֆինանսավորողներ

AUSTRIAN
DEVELOPMENT
COOPERATION

Ծրագրի իրականացնողներ

UNITED NATIONS
INDUSTRIAL DEVELOPMENT ORGANIZATION

Համագործակցության
Համայնք

Կանաչեղեններ. ուղեցույց

Հեղինակ՝ Նունե Սարուխանյան, գ.գ.թ.

Երևան, 2016 թ.

Ուղեցույցում շարադրված են հատիկաընդեղեն կանաչեղենի բուսաբանական, կենսաբանական առանձնահատկությունները, մշակության տեխնոլոգիան, պայքարը հիվանդությունների, վնասատուների և մոլախոտային բուսականության դեմ, սննդարար և բուժիչ հատկությունները, մարկետինգային հարաբերությունների ձևավորումը, փաթեթավորումը և այլ օգտակար տեղեկություններ ու խորհուրդներ:

Ուղեցույցը նախատեսված է ընթերցող լայն շրջանակի՝ կանաչեղենների մշակությամբ զբաղվող ֆերմերների, տնամերձ հողամաս ունեցողների, գյուղատնտեսության քննազավաթի մասնագետների և ուսանողների համար:

Ուղեցույցը պատրաստվել է «Արտադրող խմբերի և արժեշոթանների զարգացում» ծրագրի շրջանակում, որը Եվրոպական հարևանության գյուղատնտեսության և գյուղի զարգացման ծրագրի բաղադրիչն է: Ծրագիրը ֆինանսավորվում է Եվրոպական Միության և Ավստրիական զարգացման գործակալության կողմից: Ծրագիրը համատեղ իրականացնում են Հայաստանում ՄԱԿ-ի արդյունաբերական զարգացման գործակալությունը (UNIDO) և ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիրը (UNDP):

Տվյալ հրատարակության բովանդակության համար ամբողջ պատասխանատվությունը ստանձնում է հեղինակը: Այն չի արտահայտում Եվրամիության տեսակետներն ու հայացքները:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՄԵՍՈՒՆՔԱՅԻՆ ԵՎ ԲԱՆՋԱՐԱՅԻՆ ԿԱՆԱԶԵԴԵՆՆԵՐ.....	4
ՀԱՄԵՄ.....	5
ՍԱՍԻԹ.....	6
ԿՈՏԵՄ.....	8
ԹԱՐՆՈՒՆ.....	9
ՈՇՀԱՆ.....	11
ԿՈՌԹԻՆ / ԾԻԹՐՈՆ.....	12
ՆԵՆՈՒՐ.....	13
ՄԱՂԱՂԱՆՈՍ.....	16
ՄՆԻՍՈՆ.....	18
ՈՒՐՑ.....	19
ՄՆԱՆՈՒՆ.....	21
ԵՂԵՍՊԱԿ.....	22
ՔԵՄՈՆ.....	23
ԽՆԿԱԾԱՂԻԿ.....	25
ԹՈՒՐԻՆՋԱՆՈՏ.....	26
ՀԱՋՐԵՎԱՐԴ.....	28
ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿՈՎ ՊԱՅՔԱՐ ՀԱՄԵՍՈՒՆՔԱՅԻՆ ԵՎ ԲԱՆՋԱՐԱՅԻՆ ԿԱՆԱԶԵԴԵՆՆԵՐԻ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐԻ ԴԵՄ.....	30
ԵՌԿԱՅԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱԿԵՏ ԶԵՎԱԿՈՐՈՒՄ.....	35
ՀԱՋՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄՆԵՆՈՒ ՀԱՄԱՐ ԱՆՀՐԱԺԵՏ ՔԱՅԼԵՐ.....	40
ՓԱԹԵԹԱԿՈՐՄԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՌԱՎԵՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.....	42
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....	45

ՀԱՄԵՍՈՒՆՔԱՅԻՆ ԵՎ ԲԱՆՋԱՐԱՅԻՆ ԿԱՆԱԶԵԴԵՆՆԵՐ

Համեմունքային և բանջարային կանաչեղենները լայն կիրառություն ունեն խոհարարության, սննդի արդյունաբերության և բժշկության մեջ: Վաղուց ի վեր հայտնի է, որ դրանք պարունակում են մեծ քանակությամբ վիտամիններ, հանքային աղեր, եթերային յուղեր և այլ օգտակար միացություններ, որոնք անչափ բարձրացնում են վերջիններիս արժեքը բնակչության սննդակարգում:

Համեմունքային և բանջարային կանաչեղեններն արժևորվում են նաև նրանով, որ դրանք, շնորհիվ պահպանության բազմաթիվ ձևերի (չորացում, սառեցում, պահածոյացում, չոր փնջերի պատրաստում), բնակչության շրջանում օգտագործվում են կյոռ տարին:

Համեմունքային կանաչին հեշտ է պահել: Համեմունքները կիրառում են բանջարեղենների պահածոյացման, թթվեցման ժամանակ: Դրանք հաճելի են դարձնում թթվի համը, ավելացնում դրանց պահպանման ժամկետները:

Կանաչեղենի մեջ մտնում են կենսաբանական խիստ տարբեր առանձնահատկություններով, տարբեր ընտանիքներին պատկանող միամյա և բազմամյա բույսեր: Կանաչեղենները հիմնականում աչքի են ընկնում վաղահասությամբ, որոնց մեծ մասի բերքահավաքը վեգետացիայի ընթացքում կատարվում է պարբերաբար: Բացի այդ, դրանք ունեն շատ փոքր սնման մակերես և հիմնականում մշակվում են փոքր տարածքների վրա:

Հյութալի, նուրբ և համեղ կանաչեղեն հնարավոր է ստանալ միայն համապատասխան և միջին խոնավության պայմաններում: Կանաչեղենների

մեծ մասը (բացառությամբ ռեհանի և կոռթինի) ջերմության նկատմամբ պահանջկոտ չեն: Պրանք ծլում են 3-5°C-ում և դիմանում են 5-6°C սառնամանիքներին: Հայաստանի բնակլիմայական պայմաններում դրանք մեծ մասը նույնիսկ ծմեռում է բաց դաշտում և օգտագործվում՝ սկսած վաղ գարնանից:

Հաշվի առնելով նաև ուտելի կանաչեղենի առողջարար նշանակությունը՝ ամբողջ աշխարհում, այդ թվում նաև մեր հանրապետությունում, գնալով ավելանում են դրանց ցանքատարածությունները: Ներկայումս համեմունքային և բանջարային կանաչեղենների որոշ տեսակներ (վերամշակված, չորացված և պահածոյացված վիճակում) մեծ պահանջարկ ունեն նաև արտերկրում:

ՀԱՄԵՍ (*Coriandrum sativum* L.)

Համեմի հայրենիքը Միջին Ասիան է: Պատկանում է նեխուրագգինների (*Apiaceae*) ընտանիքին, միամյա, երբեմն երկամյա բույս է: Հին Հռոմում, Պաղեստինում, Բաբելոնում և Հնդկաստանում համեմը հնուց հայտնի է եղել որպես բանջարանոցային, համեմունքային, եթերայուղատու բույս և որպես դեղաբույս: Վայրի վիճակում

աճում է Կովկասում, Անդրկովկասում և Միջինասիական հանրապետություններում: Հայաստանում ամենատարածված և մեծ կիրառում ունեցող կանաչեղեններից է: Օգտագործվում է որպես համեմունք, ինչպես նաև թարմ վիճակում: Մշակվում են հիմնականում տեղական պոպուլյացիաներ:

Համեմը շատ հարուստ է եթերային յուղերով, որոնք ունեն բնորոշ համ և հոտ, ինչպես նաև հարուստ է վիտամիններով և հանքային աղերով:

Համեմն օգտագործում են հացին բուրմունք տալու համար, նաև՝ խմորեղենների մեջ: Բույսի թուրմն օգտագործում են լիկյորների և գարեջրի արտադրության մեջ: Սերմերն օգտագործում են երշիկների, սոուսների և պահածոների մեջ:

Երկար պահպանման համար համեմը չորացնում են: Համեմի սերմերն օգտագործում են որպես հակաբորբոքիչ (անտիսեպտիկ), լեղամուղ, ցավը հանգստացնող, խորխաբեր, ախորժաբեր, ինչպես նաև մարսողությունը լավացնող միջոց: Բույսի պտուղներն ունեն հանգստացնող հատկություն. դրանք օգտագործում են փոշու կամ թուրմի ձևով:

Սկզբնական շրջանում առաջանում է վարդակը, որից հետո՝ տերևները, որոնց հավաքը կատարում են մի քանի անգամ, այնուհետև առաջանում է կանգուն, կլոր, մինչև 50 սմ բարձրության ծաղկացողունը:

Համեմը լավ է աճում ՀՀ կլիմայական բոլոր գոտիներում: Ինչպես մյուս կանաչիները, համեմը նույնպես պահանջում է լավ կառուցվածք ունեցող բերրի, մոլախոտերից զուրկ հող: Ցանքը կատարում են աշնանը կամ վաղ գարնանը: Աշնանացան համեմը վաղ գարնանն արդեն պիտանի է օգտագործման համար:

Համեմը ցանում են շաղացան կամ մարգերով՝ 12-16 կգ/հա ցանքի նորմայով: Սերմերը ծլելուց հետո խնամում են սովորական ձևով՝ քաղիանելով, փխրեցնելով, ջրելով: Առաջին տարին համեմը մեծ տարածքների վրա հնձում են 5-6 անգամ հեկտարից ստանալով 60-80 հազար փունջ:

ՍԱՄԻԹ (*Anethum Graveolens* L.)

Սամիթը մեզ մոտ շատ գործածվող միամյա կանաչեղեններից է: Պատկանում է նեխուրագգինների (*Apiaceae*) ընտանիքին: Օգտագործվում է որպես թարմ կանաչի 6-10 տերև հասակում, որպես համեմունք՝ մածնաբրդոշի, թանապուրի ու մի շարք այլ կերակուրների մեջ, իսկ կիսահասունացած սերմերը՝ վարունգի և այլ

թթուների մեջ՝ որպես համեմունք: Չմշան ամիսներին կերակուրների մեջ օգտագործվում է չորացրած վիճակում:

Սամիթի սերմերը հարուստ են եթերային յուղով, որն օգտագործվում է հրուշակեղենի, պահածոների և հոտավետ օձառների արտադրության մեջ: Այդ եթերային յուղերն ավելի քիչ քանակով գտնվում են սամիթի

տերևների և ցողունների մեջ, որով և պայմանավորված է սամիթի յուրահատուկ բուրմունքը:

Սամիթի տերևները հարուստ են C և A վիտամիններով. C վիտամինի նկատմամբ մարդու օրգանիզմի օրվա պահանջը բավարարելու համար բավական է ընդամենը 25-30 գ սամիթի կանաչ տերևներ:

Սամիթը միամյա բույս է: Արմատներն առանցքային են և լավ ճյուղավորված: Ցողունը կանգուն է, ճյուղավորված, կլոր, հարթ, առանց թափի և հասնում է մինչև 130-150 սմ բարձրության:

Տերևները հերթադիր են, գույնը դեղնականաչից մինչև մուգ կապտականաչ է: Ծաղկափթթությունը բարդ հովանոց է՝ բաղկացած փոքր հովանոցներից:

Սերմերը կլոր-ծվածն են, տափակ, թեփուկանման եզրով, բաց մոխրագույն կամ բաց դարչնագույն: Ծլունակությունը պահպանվում է 2-3 տարի:

Աշխարհում մշակվում է սամիթի երկու տեսակ՝ Անեթում հորթորում (*Anethum hortorum*) և Անեթում սեգետում (*Anethum segetum*).

Սամիթը բարձր բերք է տալիս պարարտ, մոլախոտերից զուրկ հողերում: Ցանքը կատարվում է հիմնականում գարնանը: Աշնանացան սամիթը դաշտում չափ չի ծմեռում և բերք չի տալիս: Սամիթի ցանքից առաջ հողը պետք է պարարտացնել աշնան ցրտահեղեղի ժամանակ: Ցրտահեղեղը պետք է կատարել 25 սմ-ից ոչ պակաս խորությամբ:

Սամիթը մշակում են հարթ մարգերով: Գարնան նախացանքային մշակումից հետո դաշտը մարգոցում են, մարգերը հարթեցնում, հողի բոլոր կոշտուկները հեռացնում և նոր միայն կատարում ցանք:

Սամիթը կարելի է ցանել 5-7 զօանի ժապավեններով՝ պահպանելով զօների միջև 15, իսկ ժապավենների միջև՝ 50 սմ հեռավորություն: Մեկ հա-ի վրա ցանում են 10-12 կգ սամիթի սերմ: Սամիթի սերմերը ծլում են դանդաղ՝ 10-12 օրում: Դրա համար, մինչև ծիլերի երևալը պետք է դաշտը պահել խոնավ վիճակում: Լավ արդյունք է տալիս ցանքի մուգչապատումը փտած գոմաղբով, որը պահպանում է հողը չորացումից և նպաստում սերմերի վաղ ծլարձակմանը:

Սերմերի ծլումից հետո սամիթի խնամքի աշխատանքներն են քաղիանը, միջշաբթերի փխրեցումը, սնուցումը և ոռոգումը: Սամիթն սկսում են օգտագործել, երբ բույսերն ունենում են 10-12 սմ բարձրություն, որը տևում է մինչև հուլիս-օգոստոս ամիսները, այսինքն՝ մինչև ծաղկման ու սերմնակալման փուլերը: Սկզբում բույսերը հավաքում են արմատով՝ դաշտը նոսրացնելու նպատակով, իսկ հետագայում հավա-

քելիս կտրում են առանձին ճյուղերը, որոնք կապում են 100-150 գրամանոց փնջերով:

Սերմ ստանալու համար ցանքը կատարում են վաղ գարնանը լավ պարարտացված և աշնանը հերկած հողում: Ցանում են երկզօանի ժապավեններով, զօների միջև՝ 25, իսկ ժապավենների միջև՝ 50 սմ հեռավորությամբ: Կարելի է ցանել նաև երեք զօանի ժապավեններով կամ միաշաբթ՝ 25 սմ միջշաբային հեռավորությամբ: Սերմնադաշտը խնամում են քաղիանելով, փխրեցնելով, նոսրացնելով, սնուցելով և ոռոգելով: Վերջնական նոսրացման ժամանակ բույսերը շաբթերում պետք է թողնել 10-15 սմ հեռավորության վրա:

Սերմացու բույսերը հասունանում են ծլելուց 95-100 օր հետո: Երբ բույսերի տերևներն սկսում են մասսայաբար դեղնել, և հովանոցները գորշ գույն են ստանում, սերմացուն հավաքում են: Բույսերը հանում են արմատով, խրձեր են կապում, տեղափոխում կալ և փռում բրեզենտի վրա: Լավ չորացնելուց հետո սերմացուն կալսում են, քամհարում, մաքրած սերմերը չորացնում և լցնում պարկերի մեջ:

Պահածոյացման մեջ օգտագործվող ծաղկած և սերմնակալած սամիթը հավաքում են ծլելուց 70-80 օր հետո: Մեկ հեկտարից ստացվում է 60-80 հազար փունջ սամիթ: Նորմալ մշակության դեպքում հնարավոր է ապահովել մինչև 4 ց/հա բարձրորակ սերմ:

ԿՈՏԵՍ (*Lepidium Sativum L.*)

Կոտեմը մեր հանրապետությունում տարածված կաղամբագիների ընտանիքին պատկանող վաղահաս կանաչեղեններից է, որն օգտագործվում է միայն թարմ վիճակում: Կոտեմի թարմ տերևները հարուստ են վիտամիններով, հանքային աղերով և եթերային նյութերով, որոնք բույսին տալիս են յուրահատուկ համ և կծկություն: Մշակվում է ինչպես բաց, այնպես էլ փակ գրունտում: Կոտեմն ունի

արևելյան ծագում: Հայաստանում մշակվում են կոտեմի տեղական պոպուլյացիաները:

Սերմերը մանր են, ծլում են արագ՝ 1-3 օրում: Սերմերի ծլունակությունը պահպանվում է 3-4 տարի:

Կոտեմը պետք է մշակել հարուստ, թեթև, օդաթափանց հողերում, որոնք պարարտացված են օրգանական պարարտանյութերով: Կոտեմն ուտելու համար պիտանի է ծլելուց 20-25 օր հետո: Բերքատվությունը (կանաչ զանգվածը) կազմում է 100-120 գ/հա:

Ցանքը կատարում են նեղ շարք՝ 10-13 սմ միջշարային տարածությամբ: Ցանքի նորման կազմում է 15-20 կգ/հա: Կոտեմի խնամքի աշխատանքներից են մեկանգամյա քաղհանը և հաճախակի ջրումները:

Բերքահավաքը կատարում են մի քանի անգամ. սկզբում միայն վարդակի տերևները, իսկ այնուհետև նաև ծաղկակալած նուրբ ցողունները: Մեկ հեկտարից ստացվում է 60-80 հազար փունջ՝ յուրաքանչյուրը 150-200 գ:

ԹԱՐԽՈՒՆ (*Artemisia Dracunculus* L.)

Թարխունը բազմամյա բույս է, պատկանում է բարդածաղկավորների (*Asteraceae*) ընտանիքին, արտեմիսիա (*Artemisia*) ցեղին, դրակունկուլուս (*dracunculus*) տեսակին: Հայտնի է թարխունի մոտ 100 տեսակ: Թարխունն ունի սիբիրյան ծագում: Կայրի վիճակում տարածված է արևմտյան Եվրոպայում, Ուկրաինայում, Անդրկովկասում, Սիբիրում, Ղազախստանում և Ալթայի երկրամասում:

Թարխունի ընծյուղները պարունակում են չոր նյութեր, սպիտակուցներ, թաղանթանյութ և հանքային տարրեր: Թարմ տերևներում եթերայուղերի քանակը բավականին բարձր է: Պարունակում է կարոտին և վիտամին C:

Թարխունը բազմամյա խոտանման կանաչեղեն է: Ընծյուղները շուտ են փայտանում: Բազմանում է հիմնականում կոճղարմատներով, բույսերի բաժանմամբ, կտրոններով և սերմերով: Ճյուղերը կանգուն են՝ 20-15 սմ բարձրությամբ: Ծաղկման շրջանում ցողունի բարձրությունը հասնում է մոտ 60-80 սմ: Սննդի մեջ օգտագործում են թարխունի կոճղարմատներից դուրս եկած դալար ճյուղերը և տերևները՝ թարմ և չորացրած վիճակում: Տերևները մուգ կանաչ գույնի են: Ծաղիկները մանր են, սպիտակ՝

հավաքված գնդաձև ծաղկափթթության մեջ: Ծաղկում է հուլիսի վերջից մինչև սեպտեմբեր ամիսը: Սերմերը շատ մանր են, ծլունակությունը պահպանում են 3-4 տարի:

Թարխունի տնկադաշտ հիմնելիս պետք է հողը լավ պարարտացնել օրգանական պարարտանյութերով՝ 60-80 տ/հա նորմայով և կատարել խորը վար:

Թարխունը մշակում են թմբերով. թմբի լայնությունը՝ 100, առվի լայնությունը՝ 60-80 սմ: Տնկում են թմբի երկու կողմում, որից հետո քանդում են հին թարխունանոցը, բույսերը բաժանում են մի քանի մասի՝ այնպես, որ յուրաքանչյուր մասում լինի մի քանի բողբոջ և տնկում են: Բույսը բույսից տնկում են 30 սմ հեռավորության վրա, իսկ միջշարային տարածությունը 80 սմ է: Այս տարբերակի դեպքում 1 մ²-ուց ստացվում է 1,3 կգ բերք: Շատ լավ արդյունք է տալիս նաև տնկելու ժամանակ բներով պարարտացումը: Տնկելուց հետո անմիջապես ջրում են: Մինչև ձյան գալը բույսերն արդեն լավ արմատակալած և որոշ չափով կանաչած են լինում:

Զմեռելու համար նոր տնկած բույսերը ծածկում են 4-5 սմ հաստության գոմաղբաշերտով: Հաջորդ գարնանը թարխունի դաշտը փխրեցնում են հողորագներով՝ գոմաղբաշերտը խառնելով հողին և ջրում՝ սնուցելով հանքային պարարտանյութերով:

Եղանակը տաքանալուն զուգընթաց թարխունն սկսում է աճել՝ առաջացնելով հյութալի, դալար ընծյուղներ, որոնք և պարբերաբար հավաքում ու փնջեր են կապում:

Արարատյան հարթավայրում թարխունը գարնան և ամռան առաջին կեսերին պարբերաբար հավաքում են մինչև 20 անգամ: Հուլիսից այն սկսում է ծաղկել, այնուհետև չոր խոտի նման փայտանում է և օգտագործման համար դառնում ոչ պիտանի:

Թարխունը միևնույն տեղում կարող է մնալ 3-6 տարի: Խորհուրդ է տրվում աշնանը պարարտացնել 30-60 տ/հա հաստնացած գոմաղբով, 3-4 գ/հա ամոնիակային սելիտրայով, 3-4 գ/հա սուլաթիոսֆատով և 0,5-1 գ/հա կալիումական աղով: Վեգետացիայի ընթացքում խնամքի հիմնական աշխատանքներն են միջշարային տարածությունների փխրեցումը, քաղհանումը, ոռոգումը և սնուցումը:

Յուրաքանչյուր հնձից հետո թարխունը պետք է սնուցել գոմաղբահեղուկով: Մեկ հեկտարից ստացվում է 100-150 գ թարխունի կանաչ զանգված: Թարխունն աճեցնում են նաև ջերմատներում և ջերմոցներում:

ՌԵՀԱՆ (*Ocimum basilicum* L.)

Ռեհանը մեր հանրապետությունում ամենատարածված կանաչեղեններից է, որն օգտագործվում է թարմ վիճակում՝ որպես սեղանի ուտելի կանաչի ու բազմազան կերակուրների մեջ՝ որպես համեմունք: Եթերային յուղերի բարձր պարունակությունն առանձնահատուկ հոտ և բուրմունք է տալիս բույսին՝ բարձրացնելով դրա արժեքը որպես համեմունք:

Ռեհանի հայրենիքը Հնդկաստանն է, որտեղից այն տարածվել է Արևելքի բոլոր երկրներում:

Ռեհանը շրթնածաղկավորների (*Ocimum*) ընտանիքին պատկանող միամյա, ջերմասեր, 25-50 սմ բարձրության, խիստ ճյուղավորված և առատ տերևավորված ցողունով բույս է: Տերևները ծվածն են՝ կանաչ կամ մանուշակագույն: Սերմերը մանր են, սևադարչնագույն, կլորավուն-ծվածն: Սերմերի ծլունակությունը պահպանվում է 4-5 տարի:

Մեր հանրապետությունում մշակում են ռեհանի երկու՝ մանրատերև և խոշորատերև ձևերը: Մանրատերև ռեհանն ունի կարճ, հավաք, խիտ և մանր տերևներով թուփ, կարմրավուն ծաղկափթույթներ և շատ սուր, դուրալի հոտ: Տերևները կանաչ են և մանուշակագույն, հարթ կամ զանգուր մակերեսով, ամբողջաբեր կամ ատամնավոր եզրերով, սուր և դուրեկան հոտով: Վերջին տարիներին Հայաստանում մշակվում է նաև քաղցր ռեհան, որն ունի վառ կանաչ գույն և քաղցրահամ է:

Ռեհանը ջերմասեր բույս է, հետևաբար ցանքը պետք է կատարել այն հաշվով, որպեսզի մատղաշ ծիլերը զարնան ցրտահարություններից չվնասվեն: Արարատյան հարթավայրում ռեհանը ցանում են ապրիլի վերջին տասնօրյակում:

Ռեհանը պահանջում է հարուստ, բերրի, թեթև, ավազակավային, լավ պարարտացված հող: Ռեհանը մշակում են հարթ մարզերով, որոնք պատրաստում են ցրտահերկի՝ զարնան նախացանքային մշակումից հետո: Ցրտահերկի ժամանակ պետք է 1 հեկտարի հաշվով հող մտցնել 30-

40 տ փտած գոմաղբ, իսկ զարնանը չիզելացման կամ կոկտիվացիայի ժամանակ՝ նաև հանքային պարարտանյութեր:

Մեզ մոտ շատ գյուղացիական տնտեսություններ ռեհանը ցանում են շաղացան՝ 8-10 կգ/հա նորմայով, բայց ավելի նպատակահարմար է ռեհանի ցանքը կատարել 15-20 սմ լայնությամբ շարքերով՝ 10 սմ միջբուսային հեռավորությամբ:

Ռեհանը ծլում է բավական ուշ՝ 6-8 օրում, 14°C-ից ոչ պակաս ջերմության պայմաններում: Ռեհանի սկզբնական բերքը հավաքում են նոսրացման կարգով: Բույսերը հանում են արմատով ու փնջեր կապում:

Վեգետացիայի ընթացքում դաշտը քաղհանում, փխրեցնում, սնուցում և ոռոգում են:

Մեկ հեկտարից ստացվում է ռեհանի 60-80 հազար փունջ:

Մերմ ստանալու համար պետք է ցանել երկգծանի ժապավեններով՝ գծերի միջև թողնելով 20-25 սմ և ժապավենների միջև՝ 50 սմ տարածություն: Նոսրացնելիս բույսերը թողնել մինչև 15-20 սմ հեռավորությամբ: Մեկ հեկտարից սերմի ելքը կազմում է 2,3-3,6 ց:

ԿՈՌԹԻՆ / ԾԻԹՐՈՆ (*Saturea Hortensis* L.)

Կորթինը մեզ մոտ տարածված է «ծիթրոն», ինչպես նաև «մարգա» անվանումով: Սուր հոտավետ, լավագույն համեմունք է: Օգտագործվում է բազմազան կերակուրների, թթուների, պահածոների և խորտիկների մեջ՝ թարմ ու չորացրած վիճակով: Կորթինը հարուստ է եթերային յուղերով, վիտամիններով ու հանքային աղերով, բարելավում է ախորժա-

կը և նպաստում կերակուրների մարսելիության բարձրացմանը:

Կորթինը պատկանում է շրթնածաղկավորների (*Ocimum*), ընտանիքին: Առատ ճյուղավորվող ցողունով, սրածայր, նեղ-նշտարած տերևներով, 20-30 սմ բարձրության միամյա բույս է:

Սերմերը շատ մանր են, կլոր-ծվածն, սևադարչնագույն: Ծլունակությունը պահպանում է 2-3 տարի, ծլում է դանդաղ, 14°C-ից ոչ պակաս ջերմության պայմաններում, 8-10 օրում: Կորթինը ջերմասեր բույս է, պետք է ցանել զարնան ցրտահարությունների վտանգն անցնելուց

հետո, Արարատյան հաթավայրում՝ ապրիլի վերջին տասնօրյակում:

Հողի նկատմամբ պահանջկոտ չէ, սակայն լավ աճում է արևոտ, տաքացվող, փխրուն և հարուստ հողերում:

Կոթինը մշակում են հարթ մարգերով: Ցանքը կատարում են 15 սմ միջշարային տարածություններով՝ մեկ հեկտարի վրա ցանելով 4-5 կգ սերմ: Ցանելուց հետո դաշտը ջրում են մեծ զգուշությամբ, շատ դանդաղ և ջրի բարակ շիթով, որպեսզի սերմերը չվազվեն: Ցանքից 8-10 օր հետո՝ մինչև ծիլերի երևալը, հողը պետք է միշտ խոնավ պահել: Ծլելուց հետո, որքան հնարավոր է, շուտ են կատարում քաղիան-փխրեցումը, որպեսզի մոլախոտերը չխեղդեն դանդաղ աճող կոթինին: Առաջին բերքը հավաքում են՝ նոսրացնելով դաշտը, որի ընթացքում բույսերը հանում են արմատով և կապում փնջերով: Հետագայում հավաքելիս կտրում են առանձին ճյուղերը:

Մեկ հեկտարից ստացվում է 60-80 հազար փունջ կոթին: Կոթինը սկսում է ծաղկել հուլիսից մինչև հոկտեմբեր ամիսը: Սերմ ստանալու համար ցանում են երկգծանի կամ երեքգծանի ժապավեններով՝ գծերի միջև վերցնելով 25, իսկ ժապավենների միջև՝ 50 սմ հեռավորություն: Ցանքը պետք է կատարել ապրիլի վերջին-մայիսի սկզբին: Խնամքի աշխատանքներն են քաղիան-փխրեցումը, նոսրացումը, սնուցումը և ոռոգումը:

Սերմացու բույսերը հավաքում են, երբ բույսի վրա սկսում են գորշանալ ներքևի սերմնատուփիկները: Հավաքված սերմացու բույսերը կապում են խրճերով, փոխադրում կալ, փռում բրեզենտի վրա, լավ չորացնում, կախում և քամիարում:

Մեկ հեկտար սերմնադաշտից ստացվում է 2-4 g լավորակ սերմ:

ՆԵՒՆՈՒՐ (*Apium Graveolens L.*)

Նեխուրը (քարավուզը) նեխուրազգիների (*Apiaceae*) ընտանիքին պատկանող, մեզ մոտ նույնպես տարածված տերևաբանջարներից է: Որպես համեմունք օգտագործում են հիմնականում թթուների, մասամբ էլ՝ կերակուրների մեջ:

Հայտնի են նեխուրի ցողունային, արմատային և տերևային

տեսակները: Սպիտակուցների, հանքային աղերի և վիտամինների քանակով նեխուրը համեմունքային բանջարեղենի մեջ գրավում է առաջին տեղը:

Նեխուրը լայն գործածություն ունի նաև սննդի արդյունաբերության մեջ՝ որպես համեմունք բանջարեղենի, ձկների և մսային պահածոների մեջ:

Նեխուրը երկամյա բույս է, լինում է երեք ձևի՝ արմատապտղային, տերևային և տերևակոթային: Աշխարհում ավելի շատ տարածված է արմատապտղային նեխուրը, Հայաստանում՝ տերևայինը:

Ցողունն առաջանում է բույսի աճման երկրորդ տարում, ուղղահայաց է, առատ ճյուղավորվող, մերկ և հասնում է 60-90 սմ բարձրության:

Մշակովի նեխուրը ենթաբաժանվում է երեք այլատեսակի՝

1. Արմատապտղային նեխուրը (*var. rapaceum*) առաջացնում է լավ զարգացած արմատապտուղ:
2. Սալաթային կամ տերևակոթային կամ ցողունային նեխուրը (*var. dulce*) արմատապտուղ չի առաջացնում: Ղրա փոխաբեն տերևակոթերը շատ հաստանում (3-4 սմ) և խիստ մսալի են դառնում: Օգտագործում են հենց այդ տերևակոթերը՝ թարմ վիճակում:
3. Տերևային նեխուրը (*var. secalinum*) արմատապտուղ և մսալի տերևակոթեր չի առաջացնում, տալիս է միայն երկար և բարակ տերևակոթերով տերևներ, որոնք էլ օգտագործվում են որպես համեմունք թթուների ու կերակուրների մեջ:

Արմատապտղային նեխուրի վեգետացիոն շրջանը տևում է 120-180 օր, տերևակոթունայինինը՝ 150-190 օր, իսկ տերևայինինը՝ 84-90 օր:

Նեխուրը ցրտադիմացկուն բույս է, կարող է դիմանալ 4-5°C սառնամանիքների: Սերմերը ծլում են շատ դանդաղ՝ 15-20 օրում, այդ պատճառով էլ դրա սերմերը պետք է ցանել մոլախոտերից ազատ հողերում և մինչև ծիլերի երևալը հողի մակերեսը խոնավ պահել: Նեխուրը խոնավ կլիմայի բույս է: Բարեխառն և հով եղանակները, օդի հարաբերական միապաղաղ խոնավությունը ամենանպաստավոր պայմաններն են նեխուրի կանոնավոր աճի և բարձր բերք ստանալու համար:

Հողի և սննդանյութերի նկատմամբ շատ պահանջկոտ է: Այն սիրում է օրգանական նյութերով հարուստ, թեթև, կառուցվածքային հողեր: Նեխուրը լավ արդյունք է տալիս դաշտը զոմաղբի 30-40 տ/հա չափաբաժնով պարարտացնելու դեպքում:

Արմատապտղային նեխուրի համար հողը պետք է պարարտացնել հասունացած զոմաղբով և հերկել աշնանը: Գարնանը կատարում են

նախացանքային մակերեսային մշակում, փոցխում են, գլանում և մարգոցում:

Արմատապտղային նեխուրը բազմացնում են տաքացվող ջերմոցներում աճեցրած սածիլներով: Սերմերը ցանքից 24 ժամ առաջ թրջում են 20-23°C ջերմության ջրում, քանի որ շատ դանդաղ և ուշ են ծլում:

Ցանքից մինչև սածիլների տնկելը տևում է 85-90 օր: Մեկ շրջանակի տակ ցանում են 3-4 գ սերմ՝ ցանքից առաջ սերմերին խառնելով չոր ավազ: Սածիլները դաշտ փոխադրելիս պետք է հետևել, որ բույսերը հանվեն հողագնդով: Սածիլները դաշտում տնկում են արմատավզիկի խորությամբ. ավելի խոր տնկելիս բացասական արդյունք է ստացվում: Սածիլները տնկում են լայնաշարք՝ շարքը շարքից 40-50 և բույսը բույսից 25-30 սմ հեռավորությամբ, օրվա հող ժամերին: Սածիլումից հետո դաշտն անմիջապես պետք է ջրել: Վեգետացիայի ընթացքում պետք է 3-4 անգամ քաղհանել, փխրեցնել և պարբերաբար ջրել:

Արմատապտղային նեխուրի բերքը հավաքում են հոկտեմբերին: Մեկ հեկտարից ստացվում է 150-200 գ նեխուրի արմատապտուղների բերք:

Հայաստանի պայմաններում տերևային նեխուրը բազմացնում են դաշտում՝ բնացան եղանակով: Այդ նպատակով հողամասը պետք է աշնանը լավ պարարտացնել 60-80 տ/հա օրգանական պարարտանյութերով և խորը հերկել: Վաղ գարնանը պետք է հողը մակերեսորեն մշակել՝ հողի մեջ մտցնելով 2-3-2,5 գ/հա ամոնիումի նիտրատ, 3-4 գ/հա սուլֆերֆոսֆատ և 1-1,5 գ/հա կալիումական աղ:

Մեզ մոտ նեխուրը մշակում են հարթ մարգերով: Ցանքից առաջ պետք է մարգերը լավ հարթեցնել, որպեսզի ոռոգման ջուրը հավասար ու դանդաղ հոսի:

Որքան հնարավոր է, պետք է շուտ ցանել, որպեսզի նեխուրի բույսերն օգտագործեն գարնան տեղումները և սկզբնական շրջանում շատ ջրելու կարիք չզգացվի: Տերևային նեխուրը ցանում են շարքը շարքից 25 և բույսը բույսից 5-6 սմ հեռավորության վրա կամ 7-գծանի ժապավեններով (15x6x5x5 սմ)՝ 6-8 կգ/հա նորմայով: Ամռանը 3-4 անգամ պետք է կատարել քաղհան-փխրեցում, գոմաղբահեղուկով սնուցում՝ պահպանելով խոնավության միապաղաղ ու հավասար ռեժիմ:

Քանի որ մեր մոտ տերևային նեխուրն օգտագործում են գլխավորապես թթուների մեջ, բերքահավաքը սովորաբար սկսում են սեպտեմբերից, որը տևում է մինչև նոյեմբեր:

Նեխուրը հողից հանում են արմատներով և փնջեր կապում: Մեկ հեկտարից ստանում են 150-200 գ տերևային նեխուրի բերք կամ 50-60 հազար փունջ:

ՄԱՂԱԴԱՆՈՍ (*Petroselinum sativum* L.)

Մաղադանոսը պատկանում է նեխուրազգիների (*Apiaceae*) ընտանիքին: Մաղադանոսը շատ գործածական և տարածված կանաչեղեններից է, օգտագործվում է թարմ վիճակում, կերակուրների ու թթուների մեջ որպես համեմունք: Հարուստ է վիտամիններով, հանքային աղերով և եթերային յուղերով, որոնք համ ու հոտ են տալիս կերակուրներին, նպաստում են մարսելիությանը և սննդանյութերի յուրացմանը: Գոյություն ունի մաղադանոսի երկու ենթատեսակ՝ արմատապտղային (*subsp. Microcarpum* Mazk) և տերևային (*subsp. Macrocarpum*):

Մեզ մոտ մշակում են հիմնականում տերևային մաղադանոս, արմատապտղայինը՝ շատ սահմանափակ քանակով (պահածոների արտադրության համար):

Մաղադանոսի երկու ենթատեսակն էլ երկամյա բույսեր են և պատկանում են նեխուրազգիների ընտանիքին:

Առաջին տարին բույսն առաջացնում է տերևային վարդակ, իսկ արմատապտղայինը՝ նաև արմատապտուղ: Երկրորդ տարին բույսը ծաղկում և սերմեր է տալիս: Բույսի բարձրությունը հասնում է 50-80 սմ:

Ծաղկում է հունիս և հուլիս ամիսներին: Արմատը մեծ մասամբ պարզ է կամ թույլ ճյուղավորված, իլիկաձև, արտաքինից սպիտակադեղնավուն է կամ բաց դարչնագույն, իսկ ներսից սպիտակ է: Արմատապտղի երկարությունը 30 սմ է, իսկ տրամագիծը՝ 5 սմ:

Տերևներն առաջին տարին հավաքվում են վարդակի ձևով: Դրանք խիստ կտրտված են, եռակի փետրածև, փայլուն և մուգ կանաչ գույնի: Ծաղիկները մանր են, դեղին գույնի, 5 պսակաթերթով, 5 առէջով և 2 վարսանդով:

Պտուղները, որոնք հենց սերմերն են, մոխրականաչ գույնի են, մանր՝ 2-3 մմ երկարությամբ և 1,0-1,5 մմ լայնությամբ: Դրանց մի կողմը հարթ է, իսկ մյուսի վրա նշմարվում են երեք կողմեր: Սերմերը ծլունակությունը պահպանում են 2-3 տարի:

Մաղադանոսի արմատապտղային տեսակը մշակվում է բաց դաշտում, լայն շարքերով՝ շարքը շարքից 35 սմ հեռավորությամբ:

Ցանում են վաղ գարնանը կամ ձմեռնամուտին՝ 1 հեկտարի հաշվով օգտագործելով 4,5-5 կգ սերմ: Մաղադանոսի համար լավագույն նախորդներ են համարվում օրգանական լրիվ պարարտացում ստացած որոշ մշակովի բույսեր՝ կաղամբը, վարունգը, պոմիդորը և այլն: Մաղադանոսի մշակության համար հատկացված հողը պետք է վարել աշնանը՝ 20-25 սմ-ից ոչ պակաս խորությամբ: Եթե նախորդ մշակովի բույսը ստացել է օրգանական լրիվ պարարտացում, ապա մաղադանոսին պետք է տալ միայն հանքային պարարտանյութեր՝ հեկտարին 2-2,5 ց ամոնիումի նիտրատ, 3-4 ց սուլպերոսֆատ և 1,5-2 ց կալիումական աղ: Ամիրաժեշտ է, որքան հնարավոր է, շուտ ցանել, որովհետև մաղադանոսը ցրտադիմացկուն բույս է, ծլում է ցածր ջերմաստիճանում և ցրտահարությունից չի վախենում: Մաղադանոսը ծլում է շատ դանդաղ և որպեսզի հնարավոր լինի դաշտը մոլախոտերից մաքրել մինչև ծիլերի երևալը, խորհուրդ է տրվում ցանելիս մաղադանոսի սերմերին խառնել 300-400 գ/հա կոտեմի սերմեր, որոնք վաղ գարնանը շուտ ծլելով, նշմարելի կդարձնեն շարքերը և հնարավորություն կստեղծեն միջշարային տարածությունները քաղիանել մինչև մաղադանոսի ծիլերի երևալը: Ծիլերը երևալուց 20-25 օր հետո պետք է նոսրացնել՝ թողնելով բույսը բույսից 10-15 սմ հեռավորությամբ: Հետագայում դաշտը խնամում են՝ մեկ-երկու անգամ քաղիանելով, փխրեցնելով ու ոռոգելով: Բերքը հավաքում են հոկտեմբերին: Արմատապտուղները հանում են բաժնորով կամ գութանով:

Տերևային մաղադանոսը նույնպես պահանջում է օրգանական նյութերով հարուստ և խոր մշակված հողեր: Քանի որ տերևային մաղադանոսը մշակվում է կանաչեղենների հատուկ դաշտում, ուրեմն հողը մշակելիս պետք է տալ 40-60 տ փտած գոմաղբ: Ցանում են հարթ մարզերում, նեղշարք ձևով՝ 13-15 սմ միջշարային հեռավորությամբ: Մեր հանրապետությունում տերևային մաղադանոսը ցանում են երկու ժամկետում. աշնանը՝ օգոստոս-սեպտեմբեր ամիսներին և վաղ գարնանը՝ մարտ-ապրիլ ամիսներին: Մաղադանոսի սերմի ցանքի նորման կազմում է 6-8 կգ/հա: Ցանքի խորությունը 0,5-1 սմ է: Քանի որ

սերմերը ուշ են ծլում՝ 8-12 օրում, պետք է մինչև ծլելը հողի մակերեսը միշտ խոնավ պահել: Ծլելուց հետո պետք է մեկ անգամ քաղիանել և պահել խոնավության կանոնավոր ռեժիմ:

Աշնանացան մաղադանոսը մինչև ձյան տեղալը կարելի է մեկ անգամ հնձել կամ թողնել դաշտում՝ ձմեռելու և հնձել վաղ գարնանը: Տերևային մաղադանոսը հնձում են փոքր մանգաղներով: Հնձած մաղադանոսը կապում են 150-200 գրամանոց փնջերով և փոխադրում սովորյալ տեղ:

Առաջին հունձից հետո մարգերում շաղ են տալիս փտած գոմաղբ, փոցխում ձեռքի փոցխերով և ջրում: Վեգետացիայի առաջին տարում մաղադանոսը հնձում են 4-5 անգամ: Երկրորդ տարին վաղ գարնանը տերևային մաղադանոսը մեկ անգամ հնձում են և թողնում որպես սերմացու: Մեկ հեկտարից ստանում են 80-100 հազար փունջ մաղադանոս և 6-8 ց սերմ:

ԱՆԻՍՈՆ (*Pimpinella anisum*)

Անիսոնը պատկանում է նեխուրազգիների (*Apiaceae*) ընտանիքին: Անիսոնը միամյա բույս է՝ մինչև 60-80 սմ բարձրությամբ: Ցողունը կլորավուն է, թավոտ, ճյուղավորվող: Տերևները խոշոր են և լինում են տարբեր ձևերի՝ ամբողջաբլթ, կլոր-սրտաձև, փետրաձև: Ծաղկափթթությունը բարդ հովանոց է,

ծաղիկները մանր, դեղին կամ դեղնասպիտակավուն են: Սերմերն ունենում են 3-4 մմ երկարություն և պարունակում են մեծ քանակությամբ եթերային յուղեր:

Անիսոնն ունի քաղցրաբույր բույրմունք: Պտուղները հասունանում են սեպտեմբերին: Դրանք պարունակում են 3-6 % եթերային յուղ և 18-23 % բարձր յուղայնությամբ յուղեր:

Թարմ տերևներն օգտագործում են խոհարարության մեջ, սերմերը՝ սննդի արդյունաբերության մեջ՝ որպես համեմունք: Կանաչ տերևներն ունեն հաճելի բույր, պարունակում են շատ C և A վիտամիններ:

Անիսոնը վաղուց հայտնի է որպես դեղաբույս: Անիսոնը համեմատաբար ցրտադիմացկուն և խոնավասեր բույս է, բայց պահանջկոտ է

ջերմության և լույսի նկատմամբ: Մշակության ժամանակ կարևորվում է պայքարի միջոցառումների իրականացումը մոլախոտերի դեմ, քանի որ դրանք անխոնի ուժեղ մրցակիցներ են:

Ցանքից առաջ սերմերը խորհուրդ է տրվում 2-3 օր թրջել՝ ջուրն ամեն օր փոխելով և կոփման (ստրատիֆիկացիա) նպատակով 17-20 օր պահել սառնարանում: Մարգերի պատրաստման ժամանակ հողը պարարտացնում են օրգանական և հանքային պարարտանյութերով:

Անխոնի ցանքը կատարում են վաղ գարնանը, շարքը շարքից 40-45, բույսը բույսից՝ 20-30 սմ հեռավորությամբ: Սերմերը ցանում են 2 սմ խորությամբ, ծիւերը երևում են ցանքի 18-20-րդ օրը: Պետք է հետևել, որ ցանքերը չվնասվեն գարնանային ցրտահարություններից:

Անխոնի խնամքի աշխատանքներից կարևոր է միջշարային տարածությունների կուլտիվացիան: Պետք է մաքուր պահել դաշտը, մաքրել մոլախոտերից և պայքարել հիվանդությունների ու վնասատուների դեմ: Բարձր արդյունքներ ստանալու համար վեգետացիայի ընթացքում 3-4 անգամ պետք է կատարել քաղիան-փխրեցում, պարբերաբար ջրել, քանի որ ջրի պակասից զարգանում է թույլ տերևային համակարգ, և բույսը ժամանակից շուտ ծաղկում է: Կանաչ զանգվածը կտրում են, երբ բույսի բարձրությունը հասնում է 30-40 սմ: Ծաղկում է օգոստոսից մինչև սեպտեմբեր:

Սերմ ստանալու համար խորհուրդ է տրվում անխոնը ցանել սածիլներով:

Սերմերը հավաքում են, երբ հովանոցներում դրանք հասունանում են, այնուհետև 5-6 օր չորացնում են արևի տակ կամ խորդանոցում, իսկ հետո կալսում են: Սերմի ելքը 1 մ²-ուց կազմում է 40-90 գ: Սերմերի ծլունակությունը պահպանվում է 2-3 տարի:

ՈՒՐՑ (*Thymus*)

Շրթնածաղկավորների (*Ocimum*) ընտանիքին պատկանող բազմամյա խոտաբույս է: Հայաստանում շատ տարածված և լայնորեն կիրառվող բույս է: Աշխարհում հայտնի է ուրցի մոտ 150 տեսակ:

Ցողունը գետնատարած, խիստ ճյուղավորվող, բարձրությունը՝ 10-35 սմ, հիմքում՝ փայտացած ցողունով կիսաթուփ է: Տերևները հակադիր են, ամբողջական, կարճ կոթուններով կամ նստադիր, ծվածև կամ նշտարած: Ծաղկաբույլը գլխիկանման է կամ ընդհատվող հասկանման, ծաղիկները մանր, վարդագույն, մանուշակագույն կամ սպիտակ:

Ծաղկում է հունիս-սեպտեմբերին: Պտուղը կազմված է 4 ընկուզանման մասերից: Այն օգտագործում են որպես համեմունք՝ թարմ և չորացված վիճակում և որպես դեղաբույս:

Ուրցի օգտագործումը որպես դեղաբույս շատ հին պատմություն ունի: Այն օգտակար է որպես մարսողությունը լավացնող միջոց: Բույսից ստացված եթերայուղը կարելի է օգտագործել գլխացավերի, իսկ ամբողջ բույսը՝ շնչառական, աղեստամոքսային տրակտի, բրոնխիալ ասթմայի, բերանի խոռոչի բորբոքումների և նշագեղձերի բորբոքման ժամանակ: Այն վերացնում է հոգնածությունը, ակտիվացնում ուղեղի աշխատանքը, լավացնում է տեսողությունը, կանոնավորում է շնչառությունը: Ամբողջ բույսն ունի սուր, հաճելի և բուրավետ հոտ:

Հանդիպում է մեր հանրապետության լեռնային և նախալեռնային շրջաններում՝ քարքարոտ, արևշատ լանջերին, քերձերին, բլուրների վրա, տափաստանային և ալպյան մարգագետիններում և այլուր: Բազմանում է սերմերով և վեգետատիվ եղանակով: Պտղակալում է կանոնավոր, վատ է տանում ցածր ջերմաստիճանը:

Բույսը պարունակում է եթերայուղեր, դաբաղանյութեր, սպիտակուցներ, կալցիում, կալիում, մագնեզիում և այլն:

Ուրցը կարելի է աճեցնել հողամասի տարբեր մասերում: Այն կարելի է մշակել նաև որպես դեկորատիվ բույս:

Բույսը բավականին երաշտադիմացկուն է: Նախընտրում է լուսավոր տարածքներ և բերրի հող: Թթվային հողերում լավ չի աճում: Ցանքից առաջ անհրաժեշտ է լավ նախապատրաստել հողը, ավելացնել ավազ, հասունացած գոմաղբ և փայտի թեփ: Բույսերը պետք է տնկել մարգերով՝ 10 սմ միջբուսային և 15 սմ միջշարային հեռավորություններով:

Սերմերով ցանքը կատարել 4x4 սմ սխեմայով, այնուհետև ցանքից 20-25 օր հետո սածիլները տեղափոխել հիմնական վայր: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ սերմերը շատ մանր են, դրանք նախքան ցանքը պետք է խառնել 4 մաս ավազի հետ և հետո կատարել ցանք: Սերմերով ցանքի լավագույն ժամկետը համարվում է մարտի երկրորդ տասնօրյակը: Իսկ ապրիլի երկրորդ տասնօրյակին բույսերն արդեն տեղափոխում են հիմնական վայր:

Ամռան ընթացքում մի քանի անգամ կատարվում է մատղաշ ընծյուղների բերքահավաք, որը նպաստում է բույսերի արագ թփակվմանը: Սննդի մեջ օգտագործում են ուրցի տերևները՝ որպես համեմունք: Թեյերի պատրաստման և բժշկական նպատակներով հիմնականում օգտագործում են ծաղկաբույլերը: Բերքահավաքն սկսում են այն ժամանակ, երբ բացվել են ծաղիկների 25 %-ը: Բույսի ծեղացմանը զուգընթաց նվազում են բուժական հատկությունները: Բերքահավաքի ժամանակ պետք է զգույշ լինել, որպեսզի բույսը արմատախիլ չարվի: Նման դեպքերում անհրաժեշտ է անմիջապես վերատնկել:

Կանաչ զանգվածի բերքը կազմում է 10-14 գ/հա չոր զանգված: Չորացված բույսի պահպանման ժամկետը 3 տարի է:

ԱՆԱՆՈՒՍ (Mentha Piperita L.)

Անանուխը շրթնածաղկավորների (*Ocimum*) ընտանիքին պատկանող կոճղարմատավոր բազմամյա բույս է: Հայտնի է որպես բուրավետ բույս, միաժամանակ նաև դեղաբույս: Աշխարհում հաշվվում է անանուխի ավելի քան 30 տեսակ, որոնցից առավել բուժիչ նշանակություն ունի անանուխ պղպեղայինը: Առավել տարածված են անանուխի

պղպեղային, սպիտակ, երկարատերև սովորական, լիմոնային տեսակները: Մշակության մեջ ՀՀ-ում տարածված են հիմնականում երկու՝ պղպեղային և անգլիական գանգրատերև տեսակները:

Անանուխը բազմամյա բույս է, 50-80 սմ բարձրությամբ: Ունի սուր բուրմունք: Արմատային համակարգը մակերեսային է՝ մինչև 10-12 սմ խորության վրա: Անանուխի արմատները փայտացած են, երկարությունը 16-18 սմ է, տրամագիծը՝ 2,5 սմ:

Տարբերում են պղպեղային անանուխի երկու տարատեսակ՝ սև և սպիտակ: Սև անանուխի մոտ ցողունը կարմրադարչնագույն է, տերևներն ունեն շագանակագույն երանգ և սուր հոտ, իսկ սպիտակն ավելի հոտավետ է՝ կանաչ տերևներով: Տերևները կոթունավոր են, նիզակաձև և սրածայր, շատ քիչ մազմզուկներով:

Պղպեղային անանուխն ավելի լավ է աճում պարարտացված հողերում, չի սիրում ծանր, շատ թթու հողեր: Լավ է աճում արևոտ կամ կիսաստվերոտ տեղերում: Բարձրությունը հասնում է մինչև 80 սմ:

Գանգրատերև անանուխի տերևները համարյա կլոր են, խոր կտրտված, ալիքավոր և կնճռոտ:

Ձմռանն անանուխի կոճղարմատը հողում գտնվում է հանգստի վիճակում, իսկ ցողունները մահանում են: Վաղ գարնանը, երբ ջերմաստիճանը 2-3°C է, այն սկսում է վերաճել: Պղպեղային անանուխը բազմանում է կոճղարմատների բաժանման եղանակով, ինչպես նաև ընծյուղներով: Սակայն բավականին լավ արդյունք է ապահովվում, երբ 2-3 տերևներով անանուխի ցողունը վերևի հատվածից կտրում են, դնում ջրի մեջ, որտեղ դրանք բավականին արագ արմատակալում են: 12-20 սմ բարձրությամբ կտրոնները տնկում են 8-10 սմ խորության վրա:

Անանուխը ջերմասեր բույս է, բայց ոչ շատ լուսասեր: Բազմանում է թե սերմերով, թե վեգետատիվ եղանակով: Լավ է աճում թեթև մեխանիկական կազմ ունեցող հողերում: Արմատային ընծյուղները կարելի է տնկել և աշնանը, և՛ գարնանը: Մեկ հեկտարի համար անհրաժեշտ է 120-150 հազար տնկի:

Վեգետացիայի ընթացքում անհրաժեշտ է օրգանական և հանքային պարարտանյութերով մի քանի անգամ սնուցում կատարել: Ձմռանը շատ լավ արդյունք է տալիս մարգերի մուլչապատումը կոմպոստով կամ կենսահումուսով:

Վեգետացիայի ընթացքում կատարում են 2 բերքահավաք: Անանուխի դաշտի մեկ հեկտարից ստացվում է 20-25 գ չորացրած տերև: Նույն տարածքում անանուխը կարելի է մշակել 2-4 տարի:

ԵՂԵՍՊԱԿ (Salvia Selarea L.)

Եղեսպակը որպես համեմունք և դեղաբույս Հայաստանում սկսել են մշակել միայն վերջին տարիներին: Վայրի ձևերը հայտնի են նաև մեր հանրապետության մի շարք շրջաններում: Վայրի եղեսպակը տարածված է նաև Փոքր Ասիայում, Միջերկրական ծովի ավազանում և Աֆղանստանում:

Եղեսպակի ծաղկաբույլից ստացված եթերային յուղը մեծ արժեք ունի և օգտագործվում է օժանդակի, սննդի արդյունաբերության և գինեգործության բնագավառում:

Եղեսպակը բազմամյա բույս է, պատկանում է շրթնածաղկավորների (*Ocimum*) ընտանիքին: Տերևները խոշոր են, երկարավուն-ձվաձև, ամբողջ

բույսը թավոտ է, ծաղկափթույթունը ողկույզ է, ծաղիկները՝ խոշոր: Ծաղկաբույլը պարունակում է շատ արժեքավոր եթերայուղ:

Եղեսպակը մշակվում է Ռուսաստանում, Մոլդովայում, Կիրգիզիայում, ԱՄՆ-ում և եվրոպական մի շարք երկրներում: Եղեսպակի ծաղկաբույլի բերքը կազմում է մոտ 100 g/հա:

Եղեսպակի սերմերն սկսում են ծլել $10-12^{\circ}\text{C}$ ջերմության պայմաններում: Մատղաշ ծիլերը դիմանում են մինչև -6°C սառնամանիքներին:

Ձմռանը ձյան բավարար շերտի տակ բույսերը դիմանում են մինչև 30°C սառնամանիքներին: Չորադիմացկուն և լուսասեր բույս է: Սերմերը լավ են ծլում լուսավոր պայմաններում, որի պատճառով էլ մակերեսային ցանքի դեպքում սերմերը համերաշխ են ծլում: Ցանքի տարում եղեսպակն առաջացնում է միայն տերևային վարդակ, իսկ հաջորդ տարիներին՝ ցողուններ, ծաղկաբույլեր և պտուղներ:

Եղեսպակը բավականին լավ է աճում մեխանիկական կազմով և բերրի հողերում: Նույն տարածքում բույսը կարելի է մշակել 2-3 տարի:

Ցանքը նպատակահարմար է կատարել ձմեռնամուտին՝ սովորական նեղշարային (15 սմ) և լայնշար՝ 45-60 սմ միջաշարային հեռավորության վրա, այն հաշվով, որ մինչև ցրտերը սերմերը չծլն: Ցանքի նորման նեղշար ցանքերի դեպքում կազմում է 12-15, իսկ լայնշարի դեպքում՝ 6-7 կգ/հա: Ծանր, կապակցված հողերում ցանքը կատարվում է 2-3, իսկ փխրուն հողերում 4-5 սմ խորությամբ:

Ցանքի և օգտագործման տարիներին եղեսպակի դաշտը պետք է փոցխել, միջշարային տարածությունները փխրեցնել և քաղհանել:

Եղեսպակի դաշտի մեկ հեկտարից ստացվում է 15-25 g չորացրած տերև:

Սերմի բերքահավաքը կատարվում է, երբ կենտրոնական ծաղկաբույլի ցածի մասում սերմերը թույլ գորշանում են:

ՔԵՄՈՆ (*Carum carvi*)

Քեմոնը երկամյա, մեղրատու բույս է: Պատկանում է նեխուրազգիների (*Apiaceae*) ընտանիքին: Քեմոնը շատ վաղուց է հայտնի մարդկությանը: Հայրենիքը համարվում են Հյուսիսային և Կենտրոնական Եվրոպան: Այն տարած-

ված է նաև մեզ մոտ: Վայրի վիճակում աճում է նաև խոտհարքներում:

Եվրոպայում դեռևս IX դարից քեմոնը մշակվել է բուժական նպատակով, իսկ XVI դարից սկսած՝ դրանից ստանում են եթերային յուղ և օգտագործում սննդի մեջ: Շատ հին ժամանակներից արևելյան ժողովուրդներն այն օգտագործել են զանազան նպատակներով՝ սննդի և բժշկության մեջ: Տիբեթական բժշկության մեջ քեմոնի սերմերն օգտագործվում են ուռուցքների, ներզնքների, նյութափոխանակության խանգարումների և թունավորման ժամանակ: Գիտական բժշկության մեջ կիրառվում է որպես ախորժաբեր միջոց: Այն բարելավում է մարսողությունը, խթանում լեղու դուրս մղումը, վերացնում է փորկապությունը, աղիներում կանխում նեխման, խմորման պրոցեսները: Քեմոնի պտուղների փոշին օգտագործում են ուտելուց 20-30 րոպե առաջ՝ վատ մարսողության ժամանակ:

Հայաստանում քեմոնն ունի նաև այլ անվանումներ՝ ճպուռ, գիրա: Սերմերն օգտագործվում են զանազան սննդամթերքների պատրաստման մեջ՝ որպես համեմունք: Օգտագործում են նաև հացաթխման, կվաս և հրուշակեղեն պատրաստելու նպատակով: Սերմն իր մեջ պարունակում է 4-6 % եթերային յուղ, որը լայնորեն օգտագործվում է լիկյորների, օղու, հրուշակեղենի, օժանդիքի և օժադի արտադրության մեջ: Սերմից ստանում են նաև տեխնիկական յուղ, որն օգտագործվում է տեխնիկական նպատակներով: Քուսպն արժեքավոր խտացված կեր է:

Քեմոնի արմատը առանցքային է, իլիկաձև, թույլ ճյուղավորված: Ցողունն ունի մինչև 60 սմ բարձրություն, կանգուն է, հարթ, ճյուղավորված: Տերևները հերթադիր են, երկարավուն, կրկնակի, երբեմն էլ եռակի փետրաձև: Ներքևի տերևները կոթունավոր են, վերևի տերևները՝ մատադիր: Ծաղիկները մանր են, սպիտակ: Ծաղկաբույլը բարդ հովանոց է: Պտուղը երկարավուն է, ձվաձև, կազմված երկու պտղիկներից:

Քեմոնի սերմերը ծլում են $6-8^{\circ}\text{C}$ ջերմության պայմաններում: Լուսասեր է և առատ լուսավորության պայմաններում բերքը բարձր է լինում: Խոնավասեր է և հողի նկատմամբ չափավոր պահանջկոտ է: Քեմոնը կարելի է ցանել և՛ աշնանը, և՛ գարնանը:

Մեկ հեկտարի ցանքի նորման 10-12 կգ է: Ցանքը պետք է կատարել 45 սմ միջշարային տարածությամբ և 2-2,5 սմ խորությամբ:

Ամբողջ վեգետացիայի ընթացքում քեմոնի դաշտը պետք է մաքուր պահել մոլախոտերից: Քեմոնի սերմերը հասունանալիս թափվում են, այդ իսկ պատճառով բերքահավաքը պետք է կատարել այն ժամանակ, երբ

հովանոցներում պտուղների 50-60 %-ը գորշացած է լինում: Մեկ հեկտարից ստացվում է 15-25 g սերմ:

ԽՆԿԱԾԱՂԻԿ (*Origanum L. vulgare*)

Խնկածաղիկը պատկանում է շրթնածաղկավորների (*Ocimum*) ընտանիքին, բազմամյա խոտաբույս է, բարձրությունը՝ 30-60 սմ: Հայտնի է խնկածաղիկի 5-7 տեսակ: Հայաստանի գրեթե բոլոր կլիմայական գոտիներում տարածված է միայն «խնկածաղիկ սովորական» տեսակը (*Origanum L. vulgare*):

Աճում է անտառներում, բացատներում, թփուտներում, մարգագետիններում և տափաստաններում (մինչև վերին լեռնային գոտի): Արմատը սողացող է:

Խնկածաղիկը պարունակում է եթերայուղեր, դաբաղանյութեր, կարոտին, վիտամին C, ներկանյութ և այլն: Այն կարևոր նշանակություն ունի որպես դեղաբույս, ինչպես նաև օգտագործվում է որպես համեմունք: Բուժման նպատակով օգտագործվում է բույսի ամբողջ վերգետնյա մասը, իսկ որպես համեմունք՝ տերևները և ծաղիկները:

Ցողունն ուղղաձիգ է, վերևի մասում՝ ճյուղավորվող, բարձրությունը 30-50 սմ: Տերևները հակադիր են, կոթունավոր, երկարավուն, ձվաձև, ամբողջաեզր: Ծաղիկները հասկիկներով են, մանր, բուրավետ, վարդագույն, վարդածիրանագույն և հավաքված վահանաձև և կամ հուրանաձև ծաղկաբույլերում: Ծաղկում է հունիս-սեպտեմբեր ամիսներին: Պտուղը քառընկուզիկ է:

Խնկածաղիկից ստացվող պատրաստուկներն օգտագործում են նյարդային, աղեստամոքսային և շնչառական ուղիների հիվանդությունների ժամանակ: Լայնորեն օգտագործվում է նաև հեպատիտների, դեղնուկների, սուր և քրոնիկական բրոնխիտների, հազի դեպքում: Օգտագործում են նաև որպես բուրավետ թեյի բաղադրամաս և համեմունք՝ սննդի և լիկյորների արտադրության մեջ: Մեղրատու է:

Այն լավ աճում է թեթև մեխանիկական կազմով, պարարտացված, չեզոք ռեակցիա ունեցող հողերում: Ջերմասեր բույս է: Բազմաճում է ինչպես սերմերով, այնպես էլ արմատի հատվածներով և ցողունային

կտրոններով: Նույն տեղում այն կարելի է աճեցնել 3-5 տարի:

Հողի նախապատրաստումն սկսում են աշնանից: Այն վարում են 22-25 սմ խորությամբ: Գարնանը՝ ցանքից առաջ, հողը պետք է փոցխել:

Ցանքի համար սերմերը կարելի է պատրաստել աշնանից, մինչև գարուն այն պետք է պահել չոր շինություններում՝ թղթե պարկի մեջ: Ցանքը կատարում են վաղ գարնանը՝ 1-5 սմ խորությամբ և 40-60 սմ միջշարային հեռավորությամբ: Ցանքի նորման 2 կգ/հա է: Ցանքից հետո շարքերը ծածկում են տորֆի բարակ շերտով:

Սածիլային ցանքի դեպքում բույսերը տնկում են շարքերով՝ 40-50 սմ միջշարային հեռավորությամբ: Սածիլներն աճեցնում են ջերմոցներում՝ 18-20°C ջերմության պայմաններում: Արմատամասերով բազմացման ժամանակ տնկում են շարքերով՝ 3-5 սմ խորությամբ, 60 սմ միջշարային հեռավորությամբ և ծածկում հողի բարակ շերտով:

Վեգետացիայի ընթացքում կատարվում է միջշարքերի մշակում՝ 2-3 անգամ: Կոկոնակալումից առաջ բույսերը պետք է սնուցել օրգանական և հանքային պարարտանյութերով:

Տերևների բերքահավաքը կատարվում է պարբերաբար վեգետացիայի ընթացքում 2-3 անգամ: Տերևները հիմնականում օգտագործվում են որպես համեմունք:

Ծաղիկները բուրումնավետ են՝ տոփա, դառնավուն համով: Ծաղիկների բերքահավաքը կատարվում է, երբ բացված է դրանց 25 %-ը: Ծաղիկները չորացնում են լավ օդափոխվող, քամհարվող տարածքում կամ հատուկ չորանոցներում: Պիտանելիության ժամկետը 3 տարի:

ԹՈՒՐԻՆԱՍՍՈՆ (*Melissa*)

Շրթնածաղկավորների (*Ocimum*) ընտանիքի բազմամյա եթերայուղատու խոտաբույսերի կամ կիսաթփերի ցեղ է:

Ցողունները, որոնք հավաքվում են մինչև ծաղկելը, օգտագործվում են ինչպես որպես համեմունք, այնպես էլ որպես բուժական միջոց: Վայրի վիճակում աճում է անտառների բացատներում, սովերոտ, խոնավ ծորերում,

ծովի մակերևույթից 1000-1200 մ բարձրության վրա: Ծաղկում է հունիս-օգոստոս ամիսներին, պտուղները հասունանում են օգոստոս-սեպտեմբեր ամիսներին:

Թուրինջախոտի հայկական տարանուններն են նաև պատրինջ և մեղվախոտ, իսկ միջազգային անվանումը՝ մելիսա: Բազմամյա խոտաբույս է:

Ցողունն ուղղաձիգ է՝ 30-120 սմ բարձրությամբ, քառակող, խիստ ճյուղավորված:

Բուժիչ նպատակով օգտագործում են թուրինջախոտի տերևները, որոնք կոկոնակալման փուլում պարունակում են մինչև 0,3 % եթերայուղ: Թուրինջախոտը լավ աճում է հումուսով հարուստ և չափավոր խոնավություն ունեցող հողերում:

Բույսը լուսասեր է: Ցանքի համար պետք է ընտրել լավ լուսավորված տարածք: Նույն տարածության վրա բույսը կարող է ծաղկել և պտղաբերել շուրջ 10 տարի: Այն կարելի է բազմացնել սերմերով և վեգետատիվ ձևաապարհով՝ սածիլներով և արմատի հատվածներով: Ցանքի համար պիտանի են 2-3 տարի պահպանված սերմերը, սակայն ցանկալի է օգտագործել առաջին տարվա սերմերը:

Սածիլներ ստանալու համար սերմերը ցանում են ջերմոցներում կամ ջերմատներում՝ մարտի վերջին կամ ապրիլի սկզբին:

Սերմերի ծախսը 1 մ²-ի համար կազմում է 0,5-0,7 գ, ցանքի խորությունը՝ 0,5 սմ, միջշարային տարածությունը՝ 50-60 սմ: Առավել արդյունավետ է զարնանային ցանքը, որի ժամանակ ծիլերը երևում են ցանքից 13-18 օր հետո: Սերմերի ծվման համար լավագույն ջերմաստիճանը 20-25°C է:

Վեգետատիվ բազմացման համար օգտագործում են 3-4 տարեկան բույսերը: Թվի բաժանված մասերը արմատներով և 4-5 բողբոջներով տնկում են 25-30 սմ միջբուսային հեռավորության վրա: Այս բազմացման ձևն ավելի նպատակահարմար է օգտագործել վաղ գարնանը:

Թուրինջախոտն սկսում է ծաղկել կյանքի 2-րդ տարում: Չմեռումից հետո բույսի վերաճը սկսվում է ապրիլի առաջին տասնօրյակում: Հունիսի վերջին կոկոնակալում է: Ծաղկումը չարունակվում է շուրջ երկու ամիս՝ սկսած հուլիսի 2-րդ տասնօրյակից: Սերմերը կարելի է հավաքել սեպտեմբերին:

Թուրինջախոտն զգայուն է օրգանական և հանքային պարարտանյութերի նկատմամբ: Այն լավ է աճում գոմաղբահեղուկի և թջնաղբի 6-10 անգամ ջրով նոսրացրած հեղուկով՝ սնուցումների ձևով: Միաժա-

մանակ կիրառվում են նաև այլ օրգանական և հանքային պարարտանյութեր՝ թե ցանքից առաջ, թե վեգետացիայի ընթացքում:

Օրգանական պարարտանյութերի բացակայության կամ սակավության դեպքում ամեն տարի գարնանը և խոտի հնձից հետո բույսերին պետք է տալ սնուցում:

Ցանքատարածություններն անհրաժեշտ է միշտ մաքուր պահել և վեգետացիայի ընթացքում մի քանի անգամ քաղհանել և փխրեցնել: Որակյալ բերք ստանալու համար ոռոգումը խիստ կարևոր է:

ՀԱՋՐԵՎԱՐԴ (*Rosmarinus*)

Հազրեվարդը շրթնածաղկավորների (*Ocimum*) ընտանիքին պատկանող մշտադալար, մինչև 1 մ բարձրությամբ թփանման բույս է: Հազրեվարդի հայրենիքը Եվրոպայի հյուսիսային մասն է և արևմտյան Ասիայի չոր թփուտներն ու ժայռոտ վայրերը: Տերևները մոխրականաչ են, նեղ և երկար, ասեղանման՝ մինչև 3,8 սմ երկարությամբ, որոնք խիտ դասավորված են ցողունների վրա և շատ բուրավետ են: Տերևները նստադիր, հակադիր են, տերևաթիթեղը երկարավուն-գծային է, ամբողջաեզր, կաշվեպատ, վերևի կողմում՝ վառ կանաչ, իսկ ցածրից պատված է սպիտակավուն խավով: Ծաղկաբույլը մինչև 10 ծաղիկ պարունակող զազաթային ողկույզ է, ծաղկման շրջանը երկարատև է: Պտուղն ընկուզիկ է: Լատիներեն այն անվանում են *Rosmarinus*, որը նշանակում է ծովի ալիքի փրփուր, անգլերեն՝ ռոզմարի (*Rosemary*), որը նշանակում է Մարիամի ծաղիկ: Այն շատ օգտակար է հիշողության համար, մաքրում է արյունը: Ըստ Դիոսկորիդիսի ունի մարմինը ջերմացնող հատկություն, վերականգնում է ուժերը, օգնում նյարդային խանգարումների դեպքում և վերականգնում աշխատունակությունը: Հազրեվարդն ունի արտահայտված հակաբորբոքային և հակամեխիչ հատկություն: Հնում համարվել է, որ բույսը վանում է չարքերը, բարձրացնում է տրամադրությունը, երջանկություն և հավերժ

երիտասարդություն է պարզվում: Բույսի էներգետիկան հանում է հոգնածությունը, վախի և տագնապի զգացումը (հատկապես երեխաների մոտ), հանգստացնում է անհավասարակշռված, հիստերիկ մարդկանց:

Ներկայումս հազրեվարդը մշակվում է Ֆրանսիայում, Իտալիայում, Հոլանդիայում, Անգլիայում, Ղրիմում և Վրաստանում՝ որպես համեմունք և արժեքավոր եթերային յուղ ստանալու նպատակով:

Վրաստանում այն որպես համեմունք լայնորեն օգտագործում են ազգային խոհանոցում՝ հատկապես սացիվիի մեջ: Հեռվից հազրեվարդը նման է ասեղնատերև (փշատերև) բույսի և տրորելիս արծակած բուրմունքը հիշեցնում է սոճին, գիհին, եղևնին:

Ցողունի բարձրությունը 0,6-1,8 մ է: Ծաղկում է հունիս-հուլիս ամիսներին: Ծաղիկները բաց կապույտից սպիտակավուն են: Սիրում է լուսավոր, արևկող տարածքներ: Խիստ պահանջկոտ չէ հողի խոնավության նկատմամբ և լավ է դիմանում երաշտին: Տերևները խիստ հոտավետ են:

Մատղաշ բույսերը տուժում են $-2-3^{\circ}\text{C}$ ցրտերից, իսկ հասուն (3 և ավելի տարեկան) բույսերը դիմանում են $-10-12^{\circ}\text{C}$ կարճատև ցրտերին: Վատ է աճում ծանր կավային հողերում: Խոնավ, վատ ջրահեռացվող հողերում բույսը շատ արագ կարող է ոչնչանալ:

Խիստ սաղարթի ձևավորման և աճի խթանման նպատակով ծաղկումից հետո անհրաժեշտ է 5-10 սմ երկարությամբ հեռացնել ծաղկացողունների վերևի հատվածը: Էտի միջոցով բույսերին կարելի է տալ գեղեցիկ ձևավորումներ: Բազմանում է սերմերով, կտրոններով և անդալիսով: Մակայն բազմացման լավագույն ձևը կտրոններով բազմացումն է: Անդալիսով հեշտությամբ կարելի է ստանալ նոր բույս: Դրա համար անհրաժեշտ է մայր բույսից մի փոքրիկ ճյուղ կորացնելով ամրացնել հողին և արմատակալելուց հետո նոր բույսը զգուշությամբ անջատել մայր բույսից: Կարելի է աճեցնել նաև ծաղկամաններում՝ արևոտ, խոնավ և զով, լավ օդափոխվող սենյակում: Օրական նվազագույնը 6 ժամ ջերմություն և լուսավորություն ապահովել չկարողանալու դեպքում պետք է կիրառել լրացուցիչ՝ արհեստական լուսավորություն: Զափից շատ ջրելը կհանգեցնի մի շարք հիվանդությունների տարածմանը՝ ընդհուպ մինչև արմատների փտման: Գարնան ցրտահարություններից հետո կարելի է ծաղկամանները դնել դրսում:

Նպատակահարմար է բույսերն աճեցնել պաշտպանված տարածքներում՝ հարավային կամ արևմտահայաց պատերի տակ, լավ դրենաժավորված հողերում: Սերմերով բազմացումը դժվար է, քանի որ սերմնաբույսերը շատ դանդաղ են աճում: Երիտասարդ բույսերը պետք է խոնավ պահել, բայց ոչ թաց, քանի որ արմատները հեշտությամբ նեխում են: Բույսերը նպատակահարմար է տնկել վաղ աշնանը, որը հնարավորություն կտա մինչև ծմեռ զարգացնելու արմատային համակարգ: Իսկ այն վայրերում, որտեղ ծմեռը խիստ է, բույսերը պետք է ծածկել ծղոտով: Բույսը տեղափոխություն չի սիրում: Արմատները կտրելուց և տնկելուց հետո, եթե առաջանում է վերատնկման անհրաժեշտություն, պետք է խուսափել բուկից կատարելուց: Աճման բարենպաստ պայմաններում բույսն ապրում է մինչև 30 տարի: Բերքահավաքը պետք է կատարել ամռանն ու վաղ աշնանը, երբ բույսերն արդեն ամրացած են: Խորհուրդ է տրվում ծաղկման շրջանում խուսափել բերքահավաք կատարելուց: Հազրեվարդի համար բերքահավաքի լավագույն ժամկետը համընկնում է կոկոնակալման փուլի հետ: Ցողունները պետք է կտրել փայտացած հատվածից վերև խուսափելով չոր, դարչնագույն կամ դեղնոդ տերևներից: Խոր աշնանը պետք է բույսերը շատ կարճ կտրել կամ խուզել, որպեսզի կարողանան դիմակայել ծմռան ցրտերին:

Բույսերը պետք է արագ չորացնել, որպեսզի տերևները պահպանեն իրենց մեջ առկա եթերայուղերը և իրական գույնը: Երկար ցողունները կարելի է չորացնել՝ գլխիվայր կախելով մութ և լավ օդափոխվող վայրում: Կարելի է չորացնել նաև հատուկ չորանոցներում: Պահպանման ժամկետը 3 տարի է:

ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿՈՎ ՊԱՅՔԱՐ ՀԱՄԵՍՈՒՆՔԱՅԻՆ ԵՎ ԲԱՆՋԱՐԱՅԻՆ ԿԱՆԱՉԵՂԵՆՆԵՐԻ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐԻ ԴՆՏ

Կանաչեղենների վեգետացիոն շրջանը խիստ կարճ է, և հիմնականում օգտագործվում են թարմ կամ չորացված տերևները, ուստի վնասատուների և հիվանդությունների դեմ խորհուրդ է տրվում կիրառել պայքարի անվտանգ՝ օրգանական եղանակներ: Բացի այդ, կանաչեղենների մեծ մասը դիմացկուն են հիվանդությունների և վնասատուների նկատմամբ և շատ հազվադեպ են հիվանդանում: Քիմիական եղանակով պայքարել միայն խիստ անհրաժեշտության դեպքում:

Համապատասխան բույսերի օգտագործումը հնարավորություն է տալիս դուրս մղել որոշ վնասատուների: Որոշ ծաղիկներ, օրինակ թավշածաղիկը, վանում է սովորական և հողաբնակ վնասատուներին:

Թռչուններից ցախասարեկն իր ձագերին կերակրելու համար օրական որսում է 500 սարդ և թրթուր, երաշտահավը՝ երկրաչափի (թրթուրի տեսակ) 138000 ձու, մի գույգ փայտփորիկը՝ 5000-6000 մրջյուն:

Ղողոշները, օծերը և սարդերը նույնպես սնվում են վնասատու միջատներով: Ղողոշը երեք ամսում ուտում է 10000 միջատ, այդ թվում՝ կակղամորթեր, մրջյուն, թրթուր, լվիճ:

Յոթկետանի զատկաբզեզը սնվում է բազմաթիվ վնասակար միջատներով և ձեռք չի տալիս օգտակար միջատներին: Ջատիկը մեկ օրում ուտում է 40-50 միջատ, իսկ դրանց թրթուրները՝ ավելի շատ:

Վնասատու միջատների քանակի կարգավորումը բանջարանոցում առաջ է բերում հավասարակշռություն, քանի որ դրանք սնունդ են հանդիսանում օգտակար միջատներից շատերի համար: Միջատների լրիվ ոչնչացումն առաջ է բերում բնության հավասարակշռության խախտում: Եթե գտել եք ձեր բանջարանոցի հավասարակշռության խախտման պատճառը, ապա որոշեք միջատի տեսակը և պարզեք, թե արդյո՞ք շրջակա միջավայրի փոփոխությունները կլուծեն այդ խնդիրը:

Միջատների դեմ պայքարի մի քանի այլ եղանակներ էլ կան:

Բույսերի վրայից միջատների հավաքումը ձեռքով: Միջատները բույսերի վրայից պետք է հավաքեք այն ժամանակ, երբ համոզվեք, որ դրանք վնաս են հասցնում:

Ֆերամոնային թակարդներ: Օգտագործվում են տարբեր մշակաբույսերի վնասատուների ապակողմնորոշման և բեղմնավորման խախտման նպատակով:

Որսացող գուտիներ: Օգտագործեք սոսնձող նյութեր: Ղրանք խանգարում են սողացող միջատների շարժը: Բանջարանոցից դուրս աճեցրեք տվյալ տեսակի համար խայծ հանդիսացող ծաղիկներ և այնպիսի վայրի բույսեր, որոնք կարող են գրավել վնասակար միջատներին:

Բույսերի պաշտպանության բնագավառում լայնորեն կիրառվում են բույսերից ստացված պատրաստուկներ՝ թուրմեր, եփուկներ, ինչպես նաև այնպիսի նյութեր, որոնք վնասատուների դեմ պայքարում ցուցաբերում են բարձր արդյունավետություն՝ հատկապես վնասատուների դեմ պայքարի սկզբնական շրջանում և նախագոյալից միջոցառումների ժամանակ:

➤ **Լվիճների, ինչպես նաև այլ վնասատուների** դեմ օգտագործել կծու պղպեղի պատրաստուկը: 100 գ շատ կծու պղպեղը պետք է մանր կտրատել, լցնել ապակյա տարայի մեջ, ավելացնել 1 լ ջուր, բերանը ծածկել կափարիչով և եռացնել մեկ ժամ: Այդ պատրաստուկը փակ վիճակում պետք է թողնել 2 օր, որից հետո լավ ձգմել ու քամել թանգիֆով: Սրկված համար 10 լ ջրի մեջ պետք է լուծել 40 գ տնտեսական օձառ և 125 գ պղպեղի պատրաստուկ: Սրկումը պետք է կրկնել 2 անգամ, 7-10 օր ընդմիջումներով: Այս պատրաստուկը ոչնչացնում է ոչ միայն վնասատուներին, այլև դրանց թրթուրները:

➤ **Սխտորի պատրաստուկով** սերմի ախտահանումը լավ արդյունք է տալիս: 500 գ լավ ծեծած սխտորը պետք է լցնել 3-լիտրանոց ապակյա տարայի մեջ, լիքը լցնել ջրով և բերանն ամուր փակել, դնել մութ, տաք տեղ: Հինգ օրից հետո թուրմը քամել: Սերմերի ախտահանման համար պետք է վերցնել 1 լ ջուր, մեջը լցնել 30 գ պատրաստի թուրմ: Սերմերն այդ թուրմի մեջ պահել 1 ժամ, որից հետո չորացնել և ցանել:

➤ **Լվիճների և տարբեր տեսակի թրթուրների** դեմ պայքարելու նպատակով կարելի է օգտագործել պոմիդորի փրերը (առանց պտուղների): Երկու կիլոգրամ մանրացրած, չոր փրերը պետք է եռացնել 3 լ ջրում՝ 1 ժամ տևողությամբ: Սրկված ժամանակ 1 լ եփուկին պետք է ավելացնել 5 լ ջուր: Եփուկը միջատասպան հատկությունը պահպանում է մինչև 1 տարի, ուստի այն կարելի է պահել բերանը փակ շշերի մեջ, սառը պայմաններում: Օգտագործել ամբողջ վեգետացիայի ընթացքում:

➤ **Կարտոֆիլի փրերը** կարելի է օգտագործել նաև ծոող վնասատուների դեմ: 60-80 գ փրերը կանաչ վիճակում անցկացնել մտակացով, քամել, լցնել 1 լ ջրի մեջ ու սրկել: Եթե փրերը չոր են, օգտագործել 100-120 գ զանգված, լցնել մեկ լիտր ջրի մեջ, բերանը խցանել, 3 օր թողնելուց հետո քամել ու սրկել:

➤ **Կալիումացված սոդան** օգտագործել սնկային հիվանդությունների դեմ: Ղրա համար այն լուծել ջրի մեջ (50 գ՝ 10 լիտրին), ավելացնել տնտեսական օձառ (50 գ՝ 10 լիտրին) և օգտագործել սրկված եղանակով՝ մինչև պտղակալումը:

➤ **Գոմարի ջրային լուծույթը** (1:6 հարաբերությամբ) օգտագործվում է բանջարաբուստանային մշակաբույսերի սերմերի ախտահանման համար՝ ցանքից առաջ լուծույթի մեջ դրանք պահելով 6 ժամ:

Տավարի գոմաղբի, նեխած խոտի կամ գոմաղբի թուրմը կարելի է օգտագործել ալրացողների դեմ:

- **Մոխիրն** արդյունավետ միջոց է վնասատուների դեմ: Արդյունավետ են փայտի և ծղոտի մոխիրները: Մաղած մոխիրը կարելի է օգտագործել վիճներից պաշտպանելու համար՝ փոշոտման եղանակով: Ծախսի նորման կազմում է 5 գ՝ 1 մ² տարածության հաշվով: Մոխրի ջրային լուծույթն օգտագործվում է նաև ծոռղ վնասատուների դեմ: Մոխիրը խառնում են եռացրած ջրում (1 կգ՝ 8 լ ջրին), թողնում 2 ժամ, քամելուց հետո ավելացնում ջուր՝ մինչև 10 լ, դրանում լուծում տնտեսական օձառ (40 գ՝ 10 լիտրի հաշվով) և օգտագործում սրսկման եղանակով: Նման ձևով պատրաստած հեղուկով ամսվա ընթացքում սրսկել 2-3 անգամ:
- **Լվիճների դեմ** կարելի է պայքարել հոտած ջրով: Որպեսզի ջուրն արագ հոտի, կարելի է ավելացնել մի քիչ մսաջուր: Ջրի լավ հոտելուց հետո բույսերի վեգետացիայի ընթացքում պետք է սրսկել 2-3 անգամ:
- **Թրթնջուկի ջրթուրմն** օգտագործվում է վիճների դեմ: Բույսի վերգետնյա օրգանները մանրացնում և լցնում են ջրի մեջ (800 գ՝ 10 լ ջրին), թողնում 2-3 ժամ, քամում և օգտագործում սրսկման եղանակով:
- **Մորմ բուսատեսակը նույնպես** օգտագործվում է վնասատուների դեմ: Թուրմ պատրաստելու համար մանրացնում են այդ բույսի տերևներն ու ցողունները, լցնում ջրի մեջ (5-6 կգ՝ 10 լիտրին) և թողնում 3-4 ժամ, ապա եռացնում 4 ժամ՝ թույլ կրակի վրա: Քամելուց հետո ստացված հեղուկին ավելացվում է կրկնակի քանակի ջուր և օգտագործվում սրսկման եղանակով:
- **Հազարատերևուկի թուրմը** և եփուկն օժտված են բարձր արդյունավետությամբ վնասատուների դեմ պայքարի գործում: Թուրմ պատրաստելու համար բույսի չորացած մանրույթը լցնել բաքի մեջ, վրան լցնել ջուր (800 գ՝ 10 լ ջրին) և թողնել 36-48 ժամ: Քամելուց հետո դրա մեջ լուծել տնտեսական օձառ (40 գ՝ 10 լիտրին) ու սրսկել: Եփուկի համար նույն քանակի հումքին ավելացնում են քիչ քանակի ջուր, ապա եռացնում 30 րոպե, որից հետո սառեցնում, ավելացնում ջուր մինչև 10 լ դառնալը և օգտագործում: Բույսերը հավաքում են ծաղկման սկզբում: Դրանք չոր վիճակում կարելի է պահել երկար ժամանակ:

- **Կովկասյան երիցուկը միջատապան և տգասպան բույս է:** Դրա թույնի հիման վրա սինթեզվել են բարձր արդյունավետությամբ օժտված մի շարք պատրաստուկներ՝ ամբուշ, ցիմբուշ, ռիպկորդ, սումիցիդին և այլն, որոնք լայնորեն կիրառվում են բույսերի պաշտպանության և այլ բնագավառներում: Տնային պայմաններում նշված բույսերից կարելի է պատրաստել բարձրարժեք թուրմ, եփուկ, փոշի և օգտագործել պտղատու ծառերի, բանջարաբոստանային և այլ մշակաբույսերի վնասատուների դեմ: Թուրմ պատրաստելու համար չորացրած բույսը մանրացնել, խառնել ջրի հետ (200 գ՝ 10 լիտրին), թողնել 10-12 ժամ, ապա քամել և օգտագործել սրսկման եղանակով: Փոշի պատրաստելու համար երիցուկի մանրափոշին խառնել մոխրի կամ ճանապարհի փոշու հետ (1:1 հարաբերությամբ) և օգտագործել փոշոտման եղանակով: Ծաղիկների մանրույթն արդյունավետ է նաև բնակարանային մակաբույծ միջատներին ոչնչացնելու համար: Պահեստները և փակ տարածքները վնասակար միջատներից պաշտպանելու համար կատարվում է ծխեցում՝ վառելով երիցուկի ծաղիկները (5-6 գ՝ 1 մ³-ի համար):
- **Հավվեն (ալոե)** կարելի է օգտագործել որպես ախտահանիչ՝ բանջարաբոստանային մշակաբույսերի սերմերը վարակազերծելու համար: Սերմերը 6 ժամ պահում են հավվեի հյութի ջրային լուծույթի (1:1 հարաբերությամբ) մեջ, ապա լվանում մաքուր ջրով, չորացնում և օգտագործում ցանքի համար:
- **Թավշածաղկի (հնդկաշահոքրամ)** թուրմն օգտագործում են վիճների և այլ վնասատուների դեմ: Այն պատրաստելու համար չորացրած բույսը մանրացնել, լցնել 10-լիտրանոց դուլի մեջ (1/3-ի չափով), դուլը լրիվ լցնել ջրով և թողնել 2 օր, որից հետո քամել, դրա մեջ լուծել 40 գ տնտեսական օձառ և օգտագործել սրսկման եղանակով: Բույսերը հավաքել ծաղկման շրջանում, չորացնել սովորում:
- **Կիր:** Օգտագործել խխունջների դեմ պայքարի համար՝ բույսերի շուրջ շաղ տալով: Կրի վրայով անցնելիս խխունջները ստանում են այրվածքներ և հեռանում են: Անձրևներից հետո անհրաժեշտ է նորից կիր շաղ տալ:
- **Կոմպոստի թուրմը** սննդարար նյութերով հարուստ հեղուկ է: Այն օգտագործվում է բույսերի սածիլման, ծաղկման և պտղատվության շրջանում և բարելավում է բույսի ընդհանուր առողջությունը: Թուրմը բույսերի վրա շաղ տալով հաջողությամբ կարելի է կանխել

հիվանդությունները: Եվրոպայում կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ լավ քայքայված կոմպոստից պատրաստված թուրմը շատ արդյունավետ միջոց կարող է լինել՝ բույսը դարձնելով սնկային հիվանդությունների նկատմամբ դիմացկուն:

Տվյալ հիվանդության կամ վնասատուի դեմ մշտապես պայքարելու դեպքում նույն տեսակի թուրմի կամ եփուկի արդյունավետությունը կարող է խիստ նվազել, որովհետև վնասատուները և հիվանդությունների հարուցիչները դիմացկունություն են ձեռք բերում, ուստի 2-3 անգամ օգտագործելուց հետո տվյալ պատրաստուկը պետք է փոխարինել մեկ այլ արդյունավետ պատրաստուկով:

ՇՈՒԿԱՅԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱԿԵՏ ՁԵՎԱԿՈՐՈՒՄ

Բերքի շուկայահանումը շահույթ ստանալու նպատակով: Ֆերմերների մեծ մասը կարծում է, որ ավելի լավ է ժամանակն անցկացնել այգում կամ բանջարանոցում բերք աճեցնելով, քան մտածել, թե ինչպես վաճառել այն: Սակայն ժամանակի ընթացքում նրանցից շատերը հասկանում են, որ կարևոր է նաև մտածել բերքը վաճառելու մասին: Երբ ֆերմերները մշակում են որևէ մշակաբույս, որն իրենց համար շատ ավելի հեշտ է մշակել, միայն այն ժամանակ են նրանք շուկա ունենալու կարևորությունը զգում, երբ իրացման հետ կապված դժվարությունների են հանդիպում: Պետք է ուշադրությունը կենտրոնացնել և՛ որակյալ գյուղերը աճեցնելու, և՛ այն վաճառելու վրա: Երբ բերքը նախատեսվածից շատ է լինում, մարդիկ սկսում են պարզապես այն նվիրել հարևաններին և բարեկամներին, որպեսզի դրանք չփչանան, կամ եթե նույնիսկ դրա կարիքը չունեն, չափից շատ են պահածոյացնում կամ տալիս անասուններին: Այդպես հողից եկամուտ ստանալ հնարավոր չէ:

Եթե նույնիսկ թույլ եք տվել բազմաթիվ սխալներ, սակայն վստահ եք, որ ունեցել եք նաև հաջողություններ, այդ ամենը ձեզ օգնում է ավելի լավ հասկանալ գյուղմթերքների արտադրությունը և բիզնեսը: Պետք է հաղթահարել դժվարությունները և զբաղվել շահութաբեր գյուղատնտեսությամբ: Շատ կարևոր է հասկանալ, որ ձեր տնտեսությունը բիզնեսի կարևոր ճյուղ է, և պետք է արդյունավետ կերպով իրականացնեք և՛ արտադրության, և՛ վաճառքի կազմակերպումը, պլանավորումն ու կառավարումը:

Փորձենք ներկայացնել այն քայլերը, որոնք ձեզ հնարավորություն կտան զբաղվելու շահութաբեր գյուղատնտեսությամբ:

Պլանավորում՝ նախքան տնկելը: Բերքի իրացման համար անհրաժեշտ է հստակ շուկայավարական պլան՝ նախքան ցանք կամ տնկումներ կատարելը: Ունենելով այս պլանը՝ վստահ եղեք, որ բերքի մեծ մասը կվաճառվի: Երբեմն դա այնքան էլ հեշտ չէ անել: Նախ պետք է ուսումնասիրել արտադրված բերքի հավանական գնորդներին և պարզել, թե ովքեր են այն մարդիկ կամ կազմակերպությունները, որոնց անհրաժեշտ է տվյալ արտադրանքը: Ճշտել, թե ինչպիսի՞ և ի՞նչ որակի ապրանք են նրանք գնում և որքա՞ն են պատրաստ գնելու: Այս տեղեկատվությունը կցեք ձեր արտադրական պլանին և օգտագործեք այն ձեր վաճառքը լավագույն կերպով կազմակերպելու համար: Անշուշտ պետք է հաշվի առնեք նաև ձեր տարածքի կլիմայական պայմանները և հողի առանձնահատկությունները և այն, թե ո՞ր մշակաբույսերը լավ կաճեն ձեր հողատարածքում: Օրինակ հայաստանյան շուկայում այսօր արդեն իսկ պահանջարկ է ծնավորվում մի շարք նոր, ոչ ավանդական համեմունքային բույսերի նկատմամբ: Ճշտել, թե ինչպիսին է ձեր հողի մեխանիկական կազմը. կավայի՞ն է, կավավազայի՞ն, ավազակավայի՞ն, թե՞ ավազային: Որքա՞ն է ձեր հողի pH-ը՝ թթվային է, թե՞ ալկալիական: Որքա՞ն է սննդատարրելի քանակը և արդյո՞ք նպաստավոր են դրանք այն մշակաբույսերի համար, որ ցանկանում եք մշակել: Պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ ցանկացած, նույնիսկ վատ որակի հող, կարելի է բարելավել: Պարզապես անհրաժեշտ է պարզել, թե որքա՞ն են կազմելու ձեր կողմից կատարվող ներդրումները՝ այն բարելավելու համար, և արդյո՞ք ձեր կողմից կատարվող ներդրումները արդարացված կլինեն: Բնականաբար, այդ ծախսերը, ավելանալով բերքի ինքնարժեքին, կբարձրացնեն արտադրանքի գինը, և դուք պետք է պարզեք, թե կարո՞ղ եք այդ գնով վաճառել շուկայում, կամ քանի տարի է հարկավոր, որպեսզի սկսեք աշխատել եկամուտով:

Մեծածախ և մանրածախ վաճառք: Ինչպես գիտենք, գոյություն ունի ապրանքը վաճառելու երկու հիմնական ձև՝ մանրածախ և մեծածախ: Մանրածախ կամ ուղիղ վաճառքի ժամանակ ապրանքը վաճառվում է վերջնական սպառողին: Մեծածախ իրացման ժամանակ ապրանքը վաճառվում է միջնորդին, որն էլ այն վերավաճառում է սպառողին:

Ուղիղ մարքեթինգը (ուղիղ իրացում, ուղիղ շուկայահանում) ավելի շատ ջանքեր և ժամանակ է պահանջում, քան մեծածախը, սակայն առաջինի դեպքում գներն ավելի բարձր են:

Այի շարք ֆերմերների գոհացումն է, երբ իրենց արտադրանքն անձամբ են վաճառում, մյուսներին էլ ավելի շատ գրավում է մեծածախ վաճառքը, հատկապես, եթե արտադրանքի քանակը բավականին շատ է: Սակայն երկուսի համատեղումը շատ ավելի արդյունավետ է:

Ներկայացնենք ուղիղ շուկայահանման մեթոդների ցանկը: Շուկայահանման նման մոտեցումը հետևյալ փորձված մեթոդներից մի քանիսի համատեղումն է:

Ֆերմերների շուկաներ: Ֆերմերային ընտանիքին միշտ հաճույք է պատճառում մարդկանց հետ շփվելը: Այդ հանգամանքից ելնելով անհրաժեշտ է գյուղմթերքի որոշ մասն արտադրել միայն գյուղատնտեսական/ֆերմերային շուկաներում վաճառելու համար: Հիմնալի է, երբ օրվա վերջում գրպանդ լի է քո արտադրած մթերքի վաճառքից ստացված գումարով: Պետք է գտնել մի այնպիսի շուկա (վաճառքի վայր), որը համեմատաբար մոտ է ձեր հողատարածքին, ու հարմար է գյուղմթերքն այնտեղ տեղափոխելը և ձեր արտադրանքը վաճառելը: Մարդիկ կամաց-կամաց կսկսեն սովորել ձեզ և կդառնան ձեր հիմնական հաճախորդները: Շատ կարևոր է, որ այդ մարդիկ իմանան և վստահ լինեն, որ կարող են ամեն շաբաթ որոշակի օրերի գալ և գնումներ կատարել: Երբ վաճառում ես այն, ինչ շատերն են վաճառում, երբեմն ստիպված ես լինում մրցակցության նպատակով հեցեցնել գները: Այդ պատճառով եթե նույնիսկ շուկայում շատ մարդիկ են վաճառում նույն ապրանքը, ապա դուք ամեն ինչ պետք է անեք, որ ձեր ապրանքի որակը լինի յուրահատուկ և շատ չափ, ոչ սովորական և գեղեցիկ դասավորված: Այդ դեպքում դուք ավելի բարձր գնով կարող եք վաճառել և հավատացած եղեք, որ գնորդները միշտ ավելի գոհ կլինեն, քան երբ էժան, բայց անորակ ապրանք գնեն:

Բաժանորդագրություններ: Շատ կարևոր է, որ դուք շփման մեջ լինեք առանձին հաճախորդների հետ՝ վերջիններիս շաբաթը մեկ ձեր արտադրանքը վաճառելով: Նախապես դուք կարող եք խոստանալ նրանց շարունակական մատակարարում և բանավոր պայմանավորվածություններ ձեռք բերել: Հաճախորդներին կանոնավոր կերպով թարմ ապրանք մատակարարելու դեպքում նրանք կարող են նույնիսկ սեզոնի սկզբում վճարել ձեզ ասենք 3, 6 ամսվա կամ նույնիսկ մեկ տարվա արտադրանքի համար: Այդ դեպքում դուք ևս վստահ կլինեք, որ ձեր արտադրանքի մի մասը նախապես վաճառված է: Գյուղմթերք արտադրելուց առաջ այս փաստը ևս հաշվի է առնվում մինչև պլանավորում կատարելը:

Ճամփեզրին իրականացվող վաճառք: Շատ ֆերմերներ հաճախ վաճառքն իրականացնում են ճամփեզրին: Իհարկե, սա այն դեպքում, երբ իրենց տարածքին մոտ գտնվող ճանապարհին երթևեկությունը շատ աշխույժ է: Այս ձևով վաճառք հիմնականում իրականացնում են այն ֆերմերները, որոնց հողակտորները կամ բնակության վայրը մոտ են գտնվում գլխավոր մայրուղիներին: Սա ևս հաջողված մարքեթինգի կարևոր եղանակներից է:

Տնտեսությունում իրականացվող վաճառք: Հաճախորդները գալիս են ձեր տնտեսություն և գնում առկա գյուղմթերքը: Այս դեպքում փոխադրման ծախսեր չկան, սակայն գները մի փոքր ավելի ցածր են: Ոմանք իրենց արտադրանքի փոքր մասն են այսպես վաճառում, սակայն նրանք պարզել են, որ այս ձևով վաճառքն ավելի շահութաբեր է:

Վաճառք բեռնատար ավտոմեքենայից: Որոշ ֆերմերներ որոշակի տարածքում վաճառքն իրականացնում են բեռնատար ավտոմեքենայի վրայից: Նման տիպի վաճառք հատկապես իրականացանում են խոշոր ֆերմերները, ովքեր ունեն բավականաչափ արտադրանք և երբեմն չեն ցանկանում պահեստավորել՝ լրացուցիչ ծախսերից խուսափելու համար: Շատ ֆերմերներ են նախընտրում վաճառքի այս ձևը:

Վաճառք ռեստորաններին: Կան որոշ ռեստորաններ, որոնք ամեն շաբաթ ֆերմերներից գնումներ են կատարում: Սովորաբար ռեստորաններն ավելի լավ գին են վճարում, որովհետև ապրանքը բարձրորակ է և ունի թարմ և հաճելի տեսք: Որոշ ֆերմերներ պարզապես գիտեն, թե ինչ են ցանկանում այդ ռեստորանները, և հատուկ դրանց համար մշակաբույսեր են աճեցնում: Իրենց արտադրանքի մի մասը սառեցնում կամ պահածոյացնում են և դրանք նույնպես սեզոնի ավարտից հետո վաճառում ռեստորաններին:

Ինքը քաղիր: Այս եղանակը հատկապես տարածված է ԱՄՆ-ում և Եվրոպայում: Ֆերմերները բերքի մի մասը թողնում են, որ հաճախորդներն իրենք քաղեն: Սա նվազեցնում է ֆերմերների աշխատանքային ծախսերը, ինչպես նաև գյուղմթերքի գինը՝ գնորդի համար: Մարդկանց, հատկապես քաղաքային բնակչությանը, իսկապես դուր է գալիս գալ տնտեսություն և իրենց ձեռքով հավաքել նախընտրած բերքը:

Ֆերմայում վերամշակված արտադրանք: Որոշ ֆերմերներ իրենց արտադրանքի մի մասը պահածոյացնում են, որը ծնունդ ամիսներին վաճառում են ֆերմերային շուկաներում և այդ դեպքում վերամշակված արտադրանքն ավելի թանկ են վաճառում: Պատրաստի արտադրանք վաճառելիս շահույթը շատ ավելի մեծ է լինում: Ասենք, ոմանք թթու են

դնում, մյուսները հյուսիս և մուրաբաներ են պատրաստում կամ մրգեր ու տարբեր կանաչիկներ են չորացնում: Այս ձևով նաև նվազեցվում է կորուստը:

Ընտանեկան զամբյուղներ: Վաճառքի այս ձևը սկսել է կիրառվել նաև Հայաստանում: Որոշ ֆերմերներ լուսն հաճախորդների մի ստվար զանգված և ամեն շաբաթ նրանց համար պատրաստում են բանջարեղենով կամ մրգերով զամբյուղներ, ինչպես նաև կաթնամթերք: Նույնիսկ եթե իրենց հողամասում նրանք չունեն որևէ բանջարեղեն կամ միրգ, ապա դրանք գնում են հարևան ֆերմերներից, որպեսզի բավարարեն իրենց հաճախորդների պահանջը: Շատ կարևոր է, որ հաճախորդին երբեմն անակնկալներ մատուցեք և վաճառեք միայն ու միայն որակյալ ապրանք: Այս դեպքում օրեցօր կավելանա ձեր հաճախորդների թիվը՝ ընդհուպ մինչև այն աստիճան, որ ձեզ արդեն օգնական էլ հարկավոր կլինի:

Ուղիղ մարքեթինգ: Այն հրապուրում է շատ ֆերմերների, հատկապես, փոքր քանակությամբ բերք արտադրողներին, որովհետև ապրանքը բարձր գնով է վաճառվում: Սա նրանց համար վաճառքի լավագույն ձև է: Նրանք արդեն տարբերակել են, թե ինչպես վաճառեն իրենց արտադրանքը: Եթե վաճառքի մի ձևը չի հաջողվում, այլ ճանապարհով են փող վաստակում: Սակայն շատ ֆերմերներ չունեն մարդկանց հետ շփվելու համապատասխան խառնվածք: Երբ ֆերմերն ընտրություն է կատարում մեծածախ և մանրածախ շուկաների միջև, նա պետք է որոշի, թե արդյո՞ք ինքն ունակ է ուղղակիորեն գյուղմթերք վաճառել գնորդներին:

Մեծածախ վաճառքի կազմակերպում: Մեծածախ շուկայում ապրանքը վաճառելու մի քանի եղանակ կա: Ֆերմերների մեծ մասը երևի թե դրանցից շատերն են փորձել:

Վաճառք մեծածախ վաճառականին, որն էլ հետագայում ապրանքը վերավաճառում է ավելի բարձր գնով, և տարբերությունը լինում է նրա շահույթը: Եթե չի հաջողվում ապրանքը շահույթով վաճառել, ապա մեծածախ գնորդն է վնաս կրում, այլ ոչ թե ֆերմերը: Սա շատ լավ եղանակ է հատկապես սկսնակների համար և մեծաքանակ ապրանքի առկայության դեպքում:

Վաճառել միջնորդին, որն ապրանքը ֆերմերի փոխարեն վաճառում է և վաճառքից տոկոսներ է պահում իրեն: Եթե ապրանքը շահույթով չի վաճառվում, և՛ միջնորդը, և՛ ֆերմերը վնաս են կրում: Տարիներ շարունակ շատերը մեծ հաջողությամբ միջնորդների միջոցով միրգ և բանջարեղեն են վաճառում ռեստորաններին: Սակայն, երբ սկսում են ավելի լավ հասկանալ մարքեթինգից, դադարում են միջնորդների հետ աշխատել և

իրենք են արդեն սկսում աշխատել ռեստորանների և սննդի այլ կետերի հետ:

Վաճառք հիմնարկներին, ինչպիսիք են հիվանդանոցները, դպրոցները, կոոպերատիվները և այլն: Սա ավելի մեծ ծավալով, սակայն ավելի ցածր գներով ուղիղ մարքեթինգ է, որովհետև այս դեպքում ֆերմերը ստիպված պետք է մրցակցի մեծածախ առևտրականների հետ: Սա կարելի է կիրառել այն դեպքում, երբ որոշակի ապրանքից չափից ավելի շատ եք ունենում և պետք է այն արագ վաճառեք: Միևնույն է, եթե դուք պահեք այդ ապրանքը, քիչ է հավանականությունը, որ կարող եք այն բարձր գնով վաճառել, սակայն այս դեպքում գոնե չի փչանա:

Արտադրողների կոոպերատիվներ: Ֆերմերների մի խումբ գումար է հավաքում և վարձում մեկին, որն զբաղվում է ապրանքի իրացմամբ: Նրանք միավորում են իրենց արտադրանքը՝ ավելի մեծ քանակության գյուղմթերք ապահովելու և տրանսպորտային ծախսերը նվազեցնելու նպատակով: Այս եղանակը կիրառելու անհրաժեշտությունը հատկապես կարևոր է ֆերմերային խմբերի համար: Մեծածախ իրացումն իմաստալից է դառնում այն ֆերմերների համար, որոնք ուղղակի չունեն շուկայա-հանձն համար անհրաժեշտ ժամանակ, էներգիա, ցանկություն կամ խառնվածք:

Փորձեք լավ ուսումնասիրել ներկայացված այս բազմաթիվ ձևերն ու եղանակները և ձեզ համար ընտրել այն լավագույնները, որոնք ավելի հոգեհարազատ են ձեր խառնվածքին:

ՀԱՋՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ԱՆՀՐԱԺԵՇ ՔԱՅԼԵՐ

Շուկայավարական ինչ ձև և եղանակ էլ որ ընտրեք, գոյություն ունեն անհրաժեշտ պայմաններ, որոնք, ըստ մեզ, ոչ միայն օգտակար են, այլ նաև պարտադիր, եթե ցանկանում եք հաջողության հասնել:

1. Հեղինակություն ձեռք բերեք որակի բնագավառում

- Ապրանքի որակ նշանակում է թարմություն, հաճելի համ, գրավիչ տեսք և օգտակարություն (առողջարարություն), այսինքն՝ կեղտի, պեստիցիդի մնացորդների և այլ վարակիչների բացակայություն,
- եթե ձեր ապրանքը բարձրորակ չէ, իջեցված գնով վաճառեք այն,
- հպարտացեք ձեր վաճառած ապրանքով:

2. Հեղինակություն ստեղծե՞ք՝ որպես հուսալի գործընկեր

- Եղեք հուսալի: Եթե խոստանում եք կատարել ապրանքի առաքում, աշխատեք ապրանքի պատվիրված քանակությունը ժամանակին տեղ հասցնել և չփոխել պայմանավորված գինը: Օրինակ՝ ռեստորանները նախընտրում են գործ ունենալ այն ֆերմերների հետ, որոնք երաշխավորում են մշտական, այլ ոչ թե ոչ պարբերական մատակարարում:

3. Պահպանեք ձեր հեղինակությունը՝ որպես ազնիվ գործընկեր

- Մի խախտեք ձեր խոստումները, պայմանագրերն ու համաձայնագրերը, եթե նույնիսկ դուք դրանից վնաս եք կրում,
- ստիպեք, որ ձեր աշխատողները համապատասխանեն ձեր չափանիշներին: Երբեք ոչ ոքի թույլ մի տվեք թերակշռել կամ ձեր հաճախորդի մանրը ոչ լրիվ վերադարձնել,
- միշտ պրոֆեսիոնալ տեսք և գործելակերպ ունեցեք:

4. Աշխատեք միշտ գոհացնել հաճախորդին

- Պարզեք, թե հաճախորդն ինչ է ցանկանում կամ նրան ինչ է անհրաժեշտ և, եթե հնարավոր է, փորձեք դա տալ նրան,
- աճեցրեք այն մրգերն ու բանջարեղենները, որոնք ձեր հաճախորդներն են ցանկանում, այլ ոչ թե այն, ինչ դուք եք ցանկանում,
- աշխատեք գոհացնել հաճախորդին արագ և բարեհամբույր սպասարկմամբ,
- ժամանակ առ ժամանակ վաճառվող մթերքից ինչ-որ բան անվճար կամ լրացուցիչ տվեք (հաճախորդներին դա շատ է դուր գալիս),
- եղեք աշխույժ և զվարթ, եթե նույնիսկ այդպիսի տրամադրություն չեք ունենում,
- եթե հաճախորդը բողոք ունի, ցույց տվեք, որ զղջում եք, որ նա բավարարված չէ, և անհրաժեշտության դեպքում առաջարկեք փոխել ապրանքը կամ փոխհատուցում տալ:

Շուկայավարման խորհուրդներ

- Օգտագործեք պրոֆեսիոնալ փաթեթավորում: Այնպես արեք, որ ձեր ապրանքը զրավիչ տեսք ունենա և՛ փաթեթավորված վիճակում (կամ տուփի մեջ), և՛ վաճառասեղանի վրա,

- գտեք շուկայի մի «չնկատված» անկյուն, արտադրեք մի այնպիսի հատուկ ապրանք, որը մյուսներին ավելի քիչ է հետաքրքրում կամ այլ ֆերմերներ չեն կարող մշակել, և դուք կունենաք ձեր առանձնահատուկ շուկայահատվածը,
- ընտրեք այնպիսի բույսեր, որոնք ավելի հեշտ եք աճեցնում,
- ձեր ապրանքի գները համապատասխանեցրեք տեղի շուկաներին, սակայն ավելացրեք 10-25%, եթե ունեք թարմ, բարձրորակ, օրգանական արտադրանք,
- ոռոգումը պարտադիր է ոչ միայն բարձր բերք, այլև բարձրորակ արտադրանք ստանալու համար,
- ընտրեք այնպիսի արտադրանք, որը փխրուն չէ, կարելի է փոխադրել կամ պահեստավորել,
- ընդլայնեք ապրանքատեսականիւն: Եթե մի ապրանքատեսակը լավ չի վաճառվում, ապա մյուսները ձեզ կհանեն վատ վիճակից,
- վերջինը, սակայն ոչ պակաս կարևորը՝ ապրանքի իրացման գործում մեծ ջանքեր և էներգիա ներդրեք: Ի՞նչ օգուտ լավ բերք ստանալուց, եթե չես կարող այն վաճառել:

ՓԱԹԵԹԱՎՈՐՄԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՆՈՎԵՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Նույն որակի գյուղմթերքների առկայության դեպքում շատ կարևոր է գրավել հաճախորդների ուշադրությունը և շատ ավելի կարևոր է հաճախորդների մոտ վստահության ձեռք բերել: Ճիշտ և գրագետ փաթեթավորման միջոցով դուք կարող եք բարի ու հաճելի հարաբերություններ ձևավորել և պահպանել երկարատև ու շարունակական հարաբերություններ ձեր գնորդների հետ:

Երկարատև ու լավ հարաբերությունների պահպանման համար անհրաժեշտ է կանոնակարգել հաճախորդների պահանջները և առաջարկել հենց այն ապրանքը և

փաթեթավորումը, որը լիովին բավարարում է նրանց պահանջները: Գոյություն ունի այն կարծիքը, որ «ապրանքները վերամշակում են, իսկ գնորդները՝ ոչ»:

Ուստի, գյուղատնտեսության զարգացման ներկա փուլում, երբ ամկա է մրցակցային դաշտ և չկան կանոնակարգված շուկայական հարաբերություններ, շատ կարևոր է

արտադրված ապրանքի արդյունավետ իրացումը:

Այս տեսանկյունից շատ կարևոր նշանակություն է ստանում փաթեթավորումը, որը հանդիսանում է հաջողության երաշխիքներից մեկը:

Փաթեթավորումը մարքեթինգային շղթայի կարևոր օղակներից է, որի շնորհիվ մենք տեղեկություն ենք տրամադրում գնորդներին:

Փաթեթավորումը պետք է դիտարկել որպես հզոր մարքեթինգային գործիք, որը հնարավորություն է տալիս գյուղմթերք արտադրողին ընդլայնել արտադրությունը և

վստահություն առաջացնել սպառողների շրջանում: Շատ կարևոր է, որ գյուղմթերքի փաթեթավորումը տեղեկատվություն պարունակի ոչ միայն արտադրանքի, այլև արտադրողի և արտադրության պատմության ու վայրի մասին:

Փաթեթավորումը հանդիսանում է ապրանքի ձևավորման կարևոր մասը և փաթեթավորման հետ կապված ծախսերը պետք է մտնեն վաճառվող ապրանքի գնի մեջ:

Այն փաթեթավորումն է ավելի կարևոր, որն ապահովում է ապրանքի ամբողջականությունը, դրա պահպանման և տեղափոխման հարմարավետությունը և հետագա օգտագործումը:

Պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, թե ձեր կողմից արտադրվող արտադրանքը նախատեսված է թա՛րմ սպառման, թե տեղափոխման կամ պահպանման համար, և թե փաթեթավորման համար ինչպիսի՞ նյութ է նախընտրում սպառողը (բազմակի օգտագործման, փայտե,

պոլիէթիլենային, թե թղթե տոպրակներ, ծղոտե զամբյուղներ, թե մեկ այլ տիպի):

Անկախ նրանից, թե ինչ փաթեթավորում է նախընտրում սպառողը, փաթեթավորման հիմնական նպատակը մնում է սպառողին տեղեկատվություն հասցնելը, նրան նախընտրած քաշով ապրանքի տրամադրումը, մթերքի ապրանքային տեսքի և անվտանգության պահպանումը:

Փաթեթավորման տուփի կամ տարայի կրկնակի կամ բազմակի օգտագործումը կարող է էականորեն նվազեցնել փաթեթավորման բացասական ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա:

Փաթեթավորումը պետք է ապահովի նաև հարմարավետություն, օրինակ՝ հեշտությամբ բացվի և փակվի ապրանքի մնացած մասը պահպանելու համար, հարմար լինի տեղափոխման համար և այն:

Փաթեթավորումը շատ կարևոր գործընթաց է, որի միջոցով կարող եք ցույց տալ նախ և առաջ ձեր կողմից արտադրված ապրանքի առանձնահատկությունները (օրինակ՝ մաքրության, առանց թունանյութերի մշակության, առողջարար հատկությունների և սննդարարության վերաբերյալ), որը գնորդի մոտ ապրանքը գնելու ցանկություն կառաջացնի:

Յուրահատուկ փաթեթավորման միջոցով դուք կարող եք անհատականացնել, առանձնացնել, կարևորել ձեր ապրանքը և անհրաժեշտ տեղեկատվություն տրամադրել ձեր հաճախորդներին, խրախուսել նրանց, որն անշուշտ կնպաստի ձեր արտադրանքի ծավալների աճին և եկամուտների ավելացմանը:

Փաթեթավորման ընտրությունը պետք է լինի գիտակցված և հիմնավորված:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- Գյուլիսայան Մ.Ա., Բուսաբուծություն - Երևան, 2001
- Մելիքյան Ա.Շ., Բանջարաբուծություն, Երևան, 2005
- Սարուխանյան Ն.Գ., Օրգանական գյուղատնտեսություն, Երևան, 2012
- Մելիքյան Ա.Շ., Հայաստանում տարածված մի շարք վայրի բանջարաբույսերի կենսաբանական առանձնահատկությունները և դրանց օգտագործման հնարավորությունները, Երևան, 2001
- Վարդանյան Մ.Ա., Հայաստանի կենտրոնական և հյուսիսարևմտյան տարածաշրջանների դեղաբույսերը և դրանց մշակման հեռանկարները, Երևան, 2003
- Կոչչեն Ա.Կ., Վայրի ուտելի բույսեր, Երևան, 2007
- Wolfgang Hersel, Medical Plants of Britain and Europe, London, 2008
- Lesley Bremness, Herbs, New York, 1990

Փորձագիտական տեղեկությունների համար դիմե՛ք

Հեղինակ, գ.գ.թ Նունե Սարուխանյանին,

Գյուղատնտեսության աջակցության «Կանաչ արահետ» ՀԿ,
Հայաստանի Հանրապետություն, ք. Երևան, Մխ. Հերացի 24, #1

Հեռախոսներ՝ +374 10 575 995, +374 91 541 177

Էլ-փոստ՝ office@greenlane.am

Կայք՝ www.greenlane.am

ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԴՈՒՄ ԵՄ

Պուշկին 4

Հեռ. + 374 (10) 53 96 47, + 374 (55) 78 47 87

E-mail: lusabats@netsys.am, lusabats@mail.ru

www.lusabats.am

Տեղագրված է «Լուսաբատ հրատարակչատանի» տպարանում